

השחיטה בחברון.

קדושי חברון.

1. סגל נחמן הלוי 23. ייני אברהם 45. ברמן זאב הלוי
2. סגל מנחם, בנו 24. ייני וידה 46. ליפין דב
3. גרינברג זאב 25. הסון רבנו 47. אבושריד יצחק
4. סלונים אליעזר דן 26. חסון קלרה, אשתו 48. אבושריד, סוחר
5. סלונים חנה 27. אבו חנה, יצחק 49. אימרמן נח
6. סלונים אהרן 28. סמריק ר' בצלאל 50. דרבקין צבי
7. סנדרוב י. א. 29. אונגר, מכונאי 51. קסטיל מאיר
8. קפלינסקי י. ה. 30. אונגר לאה, אשתו 52. שר אלתר
9. חייקל אריה ליב 31. רייזמן ויס י. ז. 53. וקסלר יעקב
10. חייקל דב 32. רייזמן משה 54. ליכטנשטיין א. ז.
11. ברוידא ש. י. 33. גרודונסקי יעקב 55. פלצי אלתר
12. גוולן יעקב 34. גרודונסקי משה 56. ברנשטיין איווק
13. גוולן משה 35. גרודונסקי לאה 57. חורביץ בנימין
14. רוזנהולין שמואל 36. לייזרובסקי בצלאל 58. וילנסקי זלמן
15. גוטמן אשר משה 37. לייזרובסקי ישראל 59. ריפס משה אהרן
16. גוטמן חוה, אשתו 38. לייזרובסקי דבורה 60. קרסנר חיים
17. אורלינסקי א. י. 39. גולדשמיד משה 61. גוטלבעקי א. ל.
18. אורלינסקי יענטל 40. יגל שלמה 62. שפירא אברהם
19. דובניקוב ח. א. 41. אפשטיין א. ד. 63. הכהן ש. בן דוד
20. דובניקוב, אשתו 42. שינברג א. ד. 64. הלר צבי
21. גרשון בן-ציון 43. קפלן י. מ. 65. סלונים האם
22. גרשון אסתר 44. פרוימן צבי הלוי 66. זחבה גרשון

התזכיר של ייִדיש-חברון לנציב העליון.

הרינו מתכבדים למסור לה' מ' באמצעות הוועד הלאומי תזכיר הרצוף בזה יחד עם בקשת ראיון לבאי כחנו בקשר עם המאורעות שהיו בחברון.
הישוב בחברון.

שארית הפליטה של קהלת ייִדיש-חברון אשר נסו מעיר מולדתם ומולדת אבות אבותיהם מנוסת חרב ובהלה והמתרועעים כיום כגולים ופליטים בירושלים מרימים זעקת שבר לפני ממשלת בריטניה הגדולה ולפני נציבה בארץ-ישראל לפני האנושיות כולה ולפני כל מי אשר זיק של רגש אנושי פועם בקרבו על הטבח האיום על מעשי הזועה על הענויים הנוראים על ההתעללות הפראית על מעשי שוד ורצח שנעשו על ידי להקות פראיות של מושלמים תושבי חברון וסביבתה לעיני השמש בעצם היום לעיני הממשלה ולעיני השוטרים באי כחה.

מאות שנים ישבנו בין ישוב מושלמי הרב מאתנו עשרות מונים בשקט ובשלוח פליטים מגולי ספרד ואחר כך עולי אשכנז מצאו מחסה בחומות הגיטו ובקירותיו שכל אבן ואבן היא הסטוריה שלמה המעידה על התערותנו במקום. אנו לא הרגזנו מעולם את שכנינו המושלמים והתאמצנו תמיד להיות אתם בשלום ובידידות למרות הפגיעות והעלבונות שמצאונו פעם בפעם רופא קהלתנו בית מרקחתנו הושיטו להם את עזרתם. עניי המושלמים מצאו אצלנו סעד ועזרה במידה נדיבה אף בשנים האחרונות במקרה של ריגו בארץ המשכנו להיות את חיינו המסורתיים והדתיים כלפני מאות שנים ובהיותנו ידועים גם בין הערבים בתור סלחנים וותרנים ומעבירים על מדותינו לא נפגענו גם כשקמו אי אלו מהומות בארץ במשך עשר השנים האחרונות.

בימים האחרונים.

בימים האחרונים הרגשנו שנוי לרעה ביחס החברונים אלינו בהיותנו מעורבים בין הערבים גרים ביניהם ומבינים את שפתם התחלנו להרגיש שאסון נזר הולך ומתחולל על היהודים בכל הארץ מבלי כל סבה ותואנה מצדנו התחילו פרחחים מושלמים עוד מיום ו' באב תרפ"ט להרגינו אותנו ולאיים עלינו בטבח כללי. ביום זה עברה תהלוכת הפגנה ברחובות — ובראשה שני שייכים: מוחמד איל ג'עברי ושיך צברי עבדין כשפגשו ביהודים שהלכו לתומם ברחוב אמרו לקהל הערבי: היום אל תגעו ביהודים. חכו עד שתתקבל פקודה מן המופתי מירושלים לטבוח בהם.

השלמונות.

בז' ביום בא עארף אל עארף מושל באר שבע ונאם במסגד האבות נאום

הסתה נגד היהודים ואמר להמון המושלמי שהממשלה אתנו, אל תפחדו!
 ביום ו' בבוקר, י"ז מנ"א, בא הבחור הערבי כאלד העובד בתור שוליה
 אצל הנגרים יעקב, משה ודניאל מורחי ושחונך וגודל על ידם, ומסר להם את
 הדברים כדלקמן: למרות שאני מפקיר בזה את חיי בגלותי לכם סוד, הרי מאהבתי
 לכם, אני מודיע לכם את המתרחש אצלנו. כל הערבים בכל הרחובות מזוינים.
 נתקבלו מכתבים מהמופתי לעלות על היהודים להרוג ולאבד את כל היהודים. בני
 חרת אל משרקה וחרת בנירד מתכווננים להתנפל עליכם כאן ולהשמידכם. עוצו
 לכם עצה ודעו מה לעשות. האחים הנגרים הנ"ל הלכו תיכף אל הרבנים ומסרו
 להם את הדברים האלה.

מיד פנו באי כחנו הרבנים, רבנו פרנקו והרב יעקב סלונים, אל המושל
 עבד-אללה קרדוס ובקשו ממנו את הגנת הממשלה. המושל הרגיענו ואמר: שאין
 כל פחד. "הממשלה הבריטית יודעת מה שעליה לעשות, במקום שנחנך שני
 חיילים היא שולחת ששה, והוסיף: אני מוסר לכם סוד, שיש לנו צבא רב בעיר
 הלבושים בגדי אורחים, ומתהלכים בין ההמון ובשעת הצורך ימלאו את חובתם".
 המושל צוה עלינו לשבת בביתנו במנוחה ולא נתן לנו את האפשרות
 להתקשר עם ירושלים, על ידי כך לא יכלנו לבקש שום עזרה משום מקום וגם
 לא לבקש חסות אצל ידידינו הערבים.

כ י ש י ב ה .

ביום ו', י"ז מנחם אב רנ"פ"ט, רצו המוני ערבים מזוינים ברחובות וצעקו
 "מות ליהודים!" על ידי כאב אל ואוויה עמד ראש האגודה המושלמית בחברון
 שיך טאליב מרקה וצעק: "אללה ומוחמד קוראים לכם להרוג את היהודים".
 נלהבים מהקריאות הללו רצו המוני ערבים לישיבת "כנסת ישראל".
 בדרכם נפצו חלונות בתי היהודים ובהגיעם לישיבה מצאו רק בחור מתמיד ידוע,
 שמואל רוזנהולץ, והרגוהו בענויים.

המורה הערבי עבד אללה יעקוב שב בראש המתנפלים ובידו כובע הבחור
 וצעק: "חבל שמצאו רק אחד, מחר נמשיך ארץ הטבח!".

לפני הוסד ישיבת "כנסת ישראל" בחברון פנה המנהל הרב יחזקאל סרנה
 בלוית יעקב סלונים אל מושל חברון בליס בדבר הצעת יסוד הישיבה בחברון.
 ובדבר בטחון החיים והרכוש. המושל שמח להצעה זו והבטיח את כל עזרת הממ-
 שלה. בכח הבטחה זו נוסדה הישיבה בשנת תרפ"ד, והמנהלים קכלו עליהם
 אחריות על חיי התלמידים הבאים מכל קצות תבל לשם השתלמות עליונה בלמודי
 התורה והתלמוד.

חמש שנים חיינו בשלורה עם הערבים. תלמידי הישיבה התמסרו רק

ללמודי הרצורה והביאו תועלת רוחנית וכלכלית לכל תושבי חברון. ופתאם עלה עליהם הכורז. ותחת השפעת יד רשעה מסיתה נכרתו חיי עשרים וארבעה אברכים ונפצעו שבע עשר ממבחר התלמידים בהיותם מחוסרי כל הגנה.

ב ש ש ה מופתי.

ביום השבת י"ח מנ"א, יום קדוש ומנוחה ליהודים, התגודדו מאז הבוקר להקות ערבים ברחובות ובסמטאות. מכל הדרכים רצו כחיות טרף בצעקות "טבח על היהודים". לפני ההמונים הלכו שיך טאליב מרקה ובנו ג'והרי, שיך צברי עבדין, המורה בנו של אמין חמור, עבד אללה יעקוב אלנטיגי, סלים כתבי ועוד. מאלה שהספקנו להכיר והכריזו בחוצות: "בשם המופתי חג' אמין אל חוסייני הננו מודיעכם כי הגיע היום להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן והתירו לכם את הנשים והרכוש".

רבני דהיהודים בהוכתם את אשר צפוי להם השליכו את נפשם מנגד ופנו למפקד המשטרה האנגלי ה' קפוראטה: הגר בקרבת מקום, לבקש רחמים וחסות. הוא לא רצה לקבלם, דחה אותם בגסות ואמר: "אם תסתתרו בבתים אני אחראי לחייכם ואם תצאו החוצה דמכם בראשכם".

תחת מטר של אבנים ובלוית ערבי עיסה ערפי שהתנדב לכך, הגענו הביתה מוכים.

גם ה' פיבל אפשטיין, בנו של הרב אפשטיין מנהל הישיבה "כנסת ישראל", פנה למפקד המשטרה מר קאפורטה ובקש הגנה על הישיבה. המפקד דחהו מפניו ואמר לו: "שבו בבתים ואני אחראי לחייכם".

מחלון ביתו ראה אח"כ מר פיבל אפשטיין, שלעיני המפקד קאפורטה, שעמד בלויית חמשה שוטרים הרגו ערבים את ליבל חיכל והוא לא עכב בהם.

ה ה ר נ .

לקול פקודת המנהיגים ובלויתם התפלגו דההמונים הערבים לקבוצות קבוצות ופשטו על בתי היהודים... לתאר את אשר עשו זאבי ערבות פראים אלה בנשיים, בילדים, ובזקנים מחוסרי הגנה לא יספיקו עשרות גליונות. כל פצוע, כל הרוג, כל טבוח וכל אנוסה ומעונה יספרו בשפת הדממה והכאב את אשר עולל להם.

רק עובדות אחדות אופייניות נספר כאן שישארו לכתם עולם על ראשי הפרועים, על מחוללי הפרעות והאחראים להן:

1. את הרבנים: הרב מאיר קאסטל בן 68 ואת הרב צבי דרבקין, זקן בן 70, ועוד חמשה בחורים, מתחלה שדרו ואחר כך סרטום, והרגום בכל מיני עוניים, והובלו לקבורה בלי מילות,

2. את האופרה נח אימרמן צלוהו חי על הפרימוס ;
3. את הרב אברהם יעקב אורלינסקי הכהן רב מזכרון יעקב שבא להשתטח בחברון על קברי האבות מצאו בשעת תפלתו עטוף בטליתו הוציאו את מוחו מגלגלתו ואת בטן אשתו רטשו ;
4. הרוקח בן-ציון גראן פסח שאינו יכול לזוז ממקומו ששרת בחברון ארבעים שנה וגמל הרבה טובות לערבים חתכו את אפואת אצבעותיו והרגוהו את בתו אנסו והרגוהו בענויים נוראים ;
5. את הילד מנחם סגל בן שנתים מלקו בערפו ;
6. את המורדר דובניקוב ואת יצחק אבושריד חנקו בחבל וכשקראה אשת אבושריד לשוטר עיסה שוויש אל גורגי שעבר על יד הבית לעורה ענה השוטר :
אם אני אעלה אשחוט גם אני בכך ;
7. את מ. לוי בת 17 אנס המון של פראים יחד ושוכבת היא עתה בבית החולים ומצבה אנוש ;
8. את משה בן יעקב גוזולאן בן 18 שנה שסעוהו מפיו והרגוהו ;
9. מספר ההרוגים כיום 65, פצועים 58 ואומללים לאין מספר. דיות העובדות הללו שיועזו את לבות הקוראים וישללו מעושיהם ממחולליהם ומהאחראים להן את מנוחת נפשם לעולם.

בכתי הכנסת

ששה בתי כנסת בחברון שנים מהם עתיקים המיוחסים לאברהם אבינו ובתוכם ששים וארבעה ספרי תורה עתיקים מגולי ספרד. כולם נשרדו וחוללו... הספרים הללו היו ברובם בתוך נרתיקי כסף וזהב, כמנהג יהודי המזרח לכל ספר זוג רמונים של כסף וזהב, מעשי ידי אמן. חוטרות של כסף, מעטפות משי ורקמה עתיקים ויקרים. עשרות פרוכיות מעשי ידי אמן, אשר המלך אדוארד השביעי בתור יורש עצר התפלל לפינ ולעתיקותן בבסרו את חברון ועל הכל הספריה העתיקה מיסודה של ר' יהודה ביבאס, עם כתבי יד עתיקים מאד. יקרים מאד. כל אלה נשרדו מהם נשרפו ומהם מתגוללים באשפות.

תורת אל חי שחוללה צועקת מרה ודורשת משפט צדק ואמת.

המושל והשוטרים.

כל התועבות הללו נעשו לעיני המושל והמשטרה שטיילו בחוצות. המושל פרק מבעוד יום את הנשק מהשוטרים למרות ידיעתו את המצב החמור. לפי הכרתו הנאמנה די היה באיום כל שהוא מצד הממשלה או יריות וההמון היה מתפור. רק לאחר ששחטו די שדרו ואנסו ובאו הפורעים להתנפל על קצין אנגלי—ילד יריות אחדות וההמון התפור מיד.

ולולא משפחות ערביות אחדות אשר הגנו על היהודים לא היתה נשאר

נפש יהודי חיה בחברון. לאחר מעשי הרצח והענויים האלו אספו אותנו בבית הממשלה. מתים וחיים, פצועים וחולים יחד והיינו נתונים במצב סניטרי נורא. בסרחון בלי מזון ובלי מים די יחס הפקידים בבית המשלה, חוץ מהפקיד פאטר-ריטש היה למטה מכל בקורת. שם סבלנו ארבעה ימים עד אשר הובילו את שארית הפליטה לירושלים, בערום ובחוסר כל.

אנו מאשימים.

בשם ששים וחמשה ההרוגים, והטבוחים, חמשים ושמונה פצועים, וכמה יתומים ואלמנות שנשארו, ובשם שארית הפליטה השדודה והמעונה אנו מאשימים:

1. את הממשלה על שלא מלאה את חובתה ולא הגינה על תושבים שקטים מחוסרי כל הגנה;

2. את המושל עבד-אללה קרדוס ואת המפקד קאפורטו אשר שללו מאתנו כל דרך לבקש עזרה והגנה. רמו אותנו בהבטחות שוא ונתנו אפשרות לרוצחים לרצוח ולשודדים לשדוד.

3. את המשטרה על שלא מלאה את חובתה והתיחסה בגסות ובכוח;
4. את שליחי המופתי והמועצה המושלמית ביחוד את שייך טאליב מרקא וחבריו שנזכרו למעלה ושלא נזכרו, שהכריזו על הטבח והתירו את השוד והאונס;
5. וגם את תושבי חברון (חוץ ממשפחות אחדות) על שלא קמו לעזרת אחים שכנים כמצות הקוראן ולא הצילו את היושבים אתם לבטח זה מאות בשנים!

אנו דורשים.

1. להדיח את המושל והמפקד הבריטי ולהעמידם לדין;
2. לפטר את המשטרה ולהעמידה לדין ולמנות עוטרים בריטיים ויהודים;
3. לאסור את שליחי המועצה המושלמית שהסיתו את ההמון, להעמידם למשפט ולהעניש אותם בכל חומר הדין;
4. לשפוט בכל חומר הדין את הרוצחים האונסים והשודדים;
5. לשלם את כל הנזקים הפרטיים והצבוריים;
6. להחזיר את ספרי התורה וכלי הקודש הנמצאים ולשלם בעד השרופים והאבודים כופר נפשם, כי כל ספר הובא לזכר נפש אומללה, ובעד כלי הזהב והכסף הקדושים, וספרי הספריה העתיקה;
7. לתמוך בפליטים ולעזור להם לשוב למקומם ולעבודתם. אחרי המשפט, ותשלום הנזקים;

8. לתמוך ביתומים, באלמנות, בפצועים ובחולים;
9. לדרוש מהאשמים והאחראים תשלומי כופר נפש בעד ההרוגים כמנהג בני ערב;

10. למנות פקידים יהודים בממשלה החברונית למען הרם את כבוד היהודים ;
11. למסור ליהודים חלקות אדמה גדולות בסביבת חברון למען הרבות את הישוב היהודי בחברון וסביבותיה ;
12. להבטיח את חיי היהודים, רכושם ומסחרם ולגבות מהערבים את החובות שחייבים ליהודים ;
- את הדרישות הללו אנו דורשים בכל חוקף. אנו בטוחים שבריטניה הגדולה, שהעמים הנאורים, שחבר הלאומים, שחסידי אומות העולם יתמכו בדרישותינו הצודקות.
- וכל זמן שדרישותינו אלו לא תמלאנה בשלימותן, דמי ההרוגים על לא חסם יצחקו מן האדמה והצדק העולמי לא יתן לכם מנוחה.

בכבוד רב

ועד פליטי חברון

רב ראשי לעדת הספרדים בחברון – יעקב מאיר פרנקו ; רב ראשי לעדת האשכנזים בחברון – יעקב יוסף סלונים ; אב"ד ור"מ ראש לשיבת "כנסת ישראל" – הרב מ. מ. אפשטיין ; דוד אבישר ; חיים חסון ; יצחק שמי.

ט ב ח ח ב ר ו ן .

ביום ששי, קרוב לשעה 10 לפה"צ, מספר מר שניאורוון, הודמנתי יחד עם עם הרב פרנקו במשרד האפ"ק. שם דברנו על המצב, וטלפנו לוועד העיר לירושלים, על המצב בירושלים, ומה דעתם על חברון. מועד העיר ענה לנו אחד הפקידים שם, כי ירושלים שרויה בפחד רב. אולם באשר לחברון, אין הוא חושש למצב, כי הלא מושלמיה ידועים למתנגדים למועצה המושלמית העליונה.

בשעה 12³⁰ נסינו לטלפן שנית לירושלים אבל לא קבלנו תשובה. בשעה שתים אמרנו לטלפן שנית, אבל מכיון שראינו כי לא קרה כלום ויתרנו על הדבר.

באותה שעה התכנסו כמה עסקנים יהודים: מלמד, סלונים (המנוח), שנאיר-זון, חיים בג'איו ועוד, לטכס עצה כיצד להציל את המצב, ובייחוד כיצד להציל את היהודים המפוזרים והגרים מרחוק. החלטה לא נתקבלה אך אמרנו לפנות גם להרב פרנקו, כי הוא בתור יליד המקום המכיר את הערבים, ידע לטכס עצה נכונה. ביחד אתו הוחלט שיש לאסוף את היהודים המפוזרים ממקומותיהם הרחוקים.

ואך יצאנו מביתו של הרב פרנקו, נתקפנו במטר אבנים על ידי הערבים, שהיו כבר נסערים.

בשעה 2 וחצי בערך, ראינו מרחוק צעיר ערבי רכוב על אפני מניע בא מירושלים. הוא בא והזעיק את תושבי חברון הערבים באמרו: שדם אלפי מושלמים נשפך כמים בירושלים, והוא קורא את המושלמים לצאת לנקמת הדם הזה. ההתרגשות בין מושלמי חברון היתה גדולה למאד, ביחוד, לאחר שהתחילו לזרום מירושלים לחברון עשרות מכוניות של ערבים, שבישרו לערבים את דבר המהומות בירושלים. על גג המכוניות ישבו ערבים שקראו לנקמות. מיד התאסף קהל רב ליד הגראג'ים של המכוניות הללו וההתרגשות היתה נוראה. על כל יהודי שפגשו זרקו אבנים ופצעוהו. שלשה צעירים יהודים נתקפו על ידי הערבים. האחד נדקר קשה בגבו, השני הסתתר בביתו של חיימסון והשלישי בביתו של הרב פראנקו. ההמונים התאספו גם ליד ביתו של סגן מפקד המשטרה בחברון מר קופראטו (בריטי).

ההמונים התחילו לצאת בתהלוכות סוערות. באותה שעה יצא הרב סלונים הזקן מביתו ופניו היו מועדות לביתו של מפקד המשטרה, אולם בדרך תקף אותו המון ערבים באלות ובמכות. שאר היהודים נמצאו בבתיהם וחזו מרחוק. יש לציין כי מאחרי ההמון הזה עמד מפקד המשטרה, אשה יהודיה – גב' סיקולוב – שנמצאה בביתו של הרב סלונים, לא יכלה לראות בצערו של הרב שנתקף על ידי הפרחחים הערבים, ופנתה אל המפקד שיציל את הזקן האומלל. הלה ענה בגסות נמבזה, כי אין זה עסקה של יהודיה פתיה, שעליה להכלא בביתה ולסגור את הדלת, ובדרך כלל, הוסיף המפקד, "הרי אשמים היהודים בכל הענין הזה". תשובה צינית זו של המפקד, אף שיצאה באנגלית, אין ספק שעורדה את הפורעים. כי הרי נמצאו ביניהם רבים שידעו לדבר אנגלית.

ההמון הוסיף להתקומם. הוא פנה לביתו של יהודי אחד גרוז'ינסקי וצר עליו.

יש לציין, כי בכל השעות הללו עבד המנוח אליעזר דן סלונים בחרף נפש להצלת המצב, בלית קבוצת ערבים שסמך עליהם לפי שעה. הוא פנה מיד לביתו של גרוז'ינסקי, והצליח בעזרת ערבייו לפזר את ההמון, וכך הציל את הבית הזה. ביום ו', אולם ביום שבת כשנשנו הפרעות, ביתר תוקף, היתה משפחת גרוז'ינסקי זאת האומללה שבמשפחות, כי בניה רובם ככולם, נשחטו כצאן לטבח.

אליעזר דן סלונים הציל מהתקפת ההמון את אביו הרב סלונים. עדי ראה מספרים, כי הקצין הערבי אברהים ג'ורג'ה פגש את הרב סלונים בדרכו הביתה לאחר שקיבל את המכות, ניגש ודיבר אליו, אך הקצין דחפו בסוסו.

פני התמון הפרוע היו מועדים אל ישיבת סלובודקה. שם פגשו רק בחור אחד מבני הישיבה. ואחד המשרתים. המשרת הספיק להמלט והבחור נשאר טרף ביד "החיות בצורת אדם" אלה שענוהו בעניינים קשים כאלה. שקשה לתארם. הוא נפל מת מתבוסס בדמו.

ההמון הפרוע חזר בערב לביתו בדרך ראו בחור ערבי. עבדאללה יעקוב. מורה בבית הספר של המועצה המושלמית. וכובע אירופי בידו והוא דהיה קורא בקול: "חבל הלכנו לישיבה ולא מצאנו אלא בחור אחד. אבל מעליש. יבוא יום המחרת. ויעלה המספר כהנה וכהנה".

יש לציין. שהמסית והמדיח הראשי היה שיך אחד. טליב מרקה. והוא שעמד בראש הפורעים.

המשטרה שלחה. כביכול. שוטרים ערבים אחדים. אשר חזו במו עיניהם את כל פרשת העינויים אך עמדו מנגד. בשאט נפש.

אחרי שעה שרר שקט מות בעיר. אולם קשה היה ליהודים לצאת בחוצות. שניאורזון וסלונים המנוח נפגשו ביחד באותו ערב. אמרו לבוא בקשרים טלפוניים עם ירושלים ופחדו שמא תוודענה. כביכול מזימות הערבים בירושלים.

בבוקר בשעה 5 בשבת הורגשה בכל האוילדה המזועזעת. אז הכינונו מברקים אחדים שהיו צריכים לבשר לירושלים את דבר האסון המתרחש לבוא בחברון. אולם המברקים אי אפשר היה לשלחם אלא עד שעה 8. וכבר לא הספקנו לעשות את הדבר. הדבר היחידי שהחלטנו לעשות היה לנסות שוב את דברינו עם השלטונות. אך בדרך נפגשנו בקצין אברהים ג'רג'ור. והוא מסר לנו בשם מפקד המשטרה. כי על היהודים להכלא בבתיהם. ואז הוא יכול לקבל את האחריות על ברזיהם. והנה לא עבר זמן רב ועבר גם מפקד המשטרה הבריטי קפראטה וגם הוא דבריו. היו כאלה. עמדה גם הצעה לשלוח איש במכונית ירושלימה. אבל אי אפשר היה כבר למצוא ערבי אחד בחברון שיהיה נאמן וילווה את הנוסע עד לירושלים. ביחוד לאחר שנודעה לו מטרת המשלחת.

החלטנו להתאסף בביתו של הרב פרנקו ולטכס עצה. אמרנו ללכת או למושל או לקפראטה. מטרתנו בהליכה זו היתה למחות לפנינו על השלטונות המכריחים את היהודים להכלא בבתיהם. דבר שיאמץ עוד יותר את ידי הערבים הפורעים. בדרכנו פגשנו בערבי אחד מראשי חברון. עיסה ערפה. אנו אמרנו לו כי אם יאסוף את ראשי המשפחות המושלמיות בחברון. ויחליטו לקבל את האחריות על חיי היהודים התושבים. כי אז ידעו המושלמים שאנו נסיף להמשיך את היחסים הידידותיים והמסחריים אתם. והם יהנו כמקודם מהקרדיטים של האפק. ואם לאו ידעו כי מכאן ולהבא ייחסים יקרעו. הערבי הזה הבטיח לסדר את

הענין על הצד היותר טוב. אולם הוא נטפל אלינו בדרכו אל קפורהטו, מפקד המשטרה הבריטי. בדרך לא יכולנו לעבור, כי מכול אבנים ניתן על ראשינו. מפקד המשטרה קיבל ארז המשלחת בחרפות ובגידופים. הוא לא הזמין אפילו להכנס למשרדו. בחדר, אלא גרשם מעל פניו בחרפות האנגליות הידועות למדי, ואמר הלא אחת צויתי אתכם, היהודים האומללים, להכלא בבתיכם.

עיסה ערפה שמע וראה את דברי הקצין ורווח לבו. למרות שהדרך היתה בחזקת סכנה, סרבה המשטרה לשלוח אתנו שוטרים. בדרך, בחזרה, אמר עיסה לאליעזר דן סלונים: "אם תסגירו לידינו את הזרים שבכם—הצלחתם את חייכם". לרגע לא הקשיב המנוח סלונים לדבריו של הערבי, אולם, משהתבונן יפה לדבריו של הערבי נתמלא חימה ואמר לו: "אנו היהודים, אין אנו כמושלמים, עם אחד אנו, אין בתוכנו זרים. תדע לך שהזרים האלה שאתה מתכוון אליהם מסתופפים בצל קורתי לעשרות".

בתוך אלפי הפורעים נמצאו שוטרים מתי מספר, ומה התפלאו לראות כי השוטרים, האלה שאמש נשאו רובים על שכמם פורקו מנשקם, ונשאו רק מקלות בידיהם.

היהודים הוכרחו להכלא בכתייהם באין ברירה אחרת. בשעה שמונה בערב ניתנה כבר היד למשחית.

בהיותנו בבית, נגש אלינו ראש הפורעים שייך טאליב מרקה, הוא התבונן למספר נפשותינו בבית ויצא. היינו שלושים ושלוש נפשות בבית דמלון. את הנשים הכנסנו לחדר מיוחד. בהיותנו באחד החדרים ראינו שאחר שייך טאליב זרם המון רב של פורעים. בראשם עמד שייך טאליב מרקה והוא צעק: "אתם המושלמים, הגה לפניכם עשרה אמריקאים שהורים מיליונרים להם, באמריקה הנדרו אליעזר דן סלונים שעוור את עיני הערבים בקרדיטים שלו באפ"ק, שחטו את היהודים! שחו דמם! היום יום האישלום! זה היום שהנביא צוה עליו, אללה והנביא קוראים אתכם לנקום את דמי אחיכם דמושלמים ההרוגים בירושלים! אללה אכבר! הרגו ביהודים. עלו אתי! הגה לפניכם בחורות יהודיות יפות!"

בקולות קריאה כאלה הלהיב שייך טאליב מרקה את ההמון. הערבים התקמרו ועמדו בין בית המלון "אשל אברהם" ובין ביתו של המנוח סלונים, שבו נמצאו 40 נפש יהודיות. נשמעו צעקות הפורעים האומרות שחטנו את משפחת גולדאן, את אבושידי, נעלה הלאה, ובעוד ההמון מנסה לשבור את שערי ביתו של סלונים, והנה שמענו צעקה מביתה של יהודיה אחרת, חנה בורלין, שהחזיקה ששה בחורים מבני הישיבה בביתה. המון פראי נושא שלל ובז ירד מן המדרגות של הבית וכעבור רגע שררה בבית ההוא דומית מות. הבנו כי עלתה יד הכורת

עליהם. רק שנים פצועים נשארו מכל המשפחה.

בינתיים בא בעל הבית הערבי שלנו ואמר לנו, שמוטב לנו לצאת מכאן לביתו הוא והוא יגן עלינו שם.

חזרתי אצל אליעזר דן וראיתי כי להמון הפורעים שנסב על הבית נוספה גם הקבוצה שיצאה מבית בורלן. ויחד העפילו על גוזזטראות הבית ומשם לפנים השערים נפתחו ואלפים עלו לשם. הספקנו לשמוע, לפני ברחנו למרתפו של בעל הבית הערבי שלנו, את קולו של המנוח אליעזר דן סלונים האומר: "יהודים, הצילוני", באותו בית נהרגו 18 נפש ביניהם, עוללים ויונקים, השאר נפצעו קשה, ואחדים מהם מתו בבתי החולים בירושלים.

ככה עברו הפורעים מבית לבית ברחוב הראשי בחברון ושדדו ורצחו באין מפריע, לעיני המשטרה הטבח נמשך כשתי שעות. לפי שמוסרים ניתנה הרשות למושלמים "להפגין" במשך שתי שעות ובמשך זמן זה הגירו לטבח 59 נפשות. במצב מסוכן נמצא גם הגיטו היהודי שבחברון. אנשים רבים משארית הפליטה סיפרו, כי לאחר שביצעו הפורעים את מעשיהם ברחוב הראשי פנו לגיטו. שם נהרגו יהודים זקנים וצעירים. הם התחבאו בחורבות הבתים שנשארו מימי הרעש הגדול, ולשם לא הספיקו הפורעים להגיע.

סיפורי זועה מספרים הם ביחס למשפחות אחדות, כגון גוזלן ואבושדיד ועוד שנרצחו ממש עד כלה. בראש הרוצחים עמדו אנשים שעמדו אתם מקודם בקשרי מו"מ. אנשים שלוו אצלם כספים למסחרם, שנעזרו על ידם ואכלו מפתם ולחמם.

האומללים התחננו לפניהם: "הלא אתם ידידינו מכרינו חמלו עלינו". אולם תחנונים לא הועילו לפני פורעים-פראים אלו.

בכל עיר סדום זו, נמצאו אולי כעשרה ערבים חסידי אומות העולם, שהודות להם ניצלה השארית.

המשטרה לא נקפה אצבע כאמור. להיפך ישנם רבים, המעידים, למשל אמו של האומלל פלאצי המספרת שכאשר נרצח בנה, עמד שוטר ערבי, והלה לא רק שלא עמד מנגד, אלא שרמו לפורעים לפרוע כאות נפשם. נמצא אפילו שוטר שהתבטא: "מעליש, כלי ידבחו. שווית יאהוד" (אין דבר, ישחטו נא מעט יהודים). ואת הנזקים ברכוש האפשר להעריך? היש בית יהודי אחד בחברון שנשאר שלם? כל הרהיטים, החפצים והכלים נשדדו והיו לבז. רהיטים שלא היה חפץ בהם, שוברו לרסיסים ונזרקו. 59 גופות אדם הובאו לקבורה בחברון. ביניהם גופתו של תינוק בן 9 חודשים, שראשו נמלק על ידי הפורעים.

מראה המומתים היה בו כדי לעורר זוועה. נמצאו כאלה שארבע עד חמש

צלעות היו שבורות להם. היו שמעיהם רוטשו ויצאו. אחד המומתים מוחו פרץ החוצה. יהודי זקן מת לאחר שסרסו אותו. בחור יהודי אחר, מאמריקה, נמצא בשעה שחתיכת בשר היתה תלושה מצוואריו. את היהודי הספרי מותתו הפורעים בבית כסא. את דובניקוב המורה מתל-אביב חנקו. אשה אחת מתל-א תלו הפורעים ברגליה ומרטו את שערתיה עד שנשרו לארץ. את האופה היהודי מצאו הפורעים ושרפו את ראשו באש של פרימוס שהדליקוהו. וכאשר ראו כי עודנו חי בתקו את מעיו בפגיונים. גייתו של שוחט העיר, התגלגלה יום תמים ברחוב ולק למחרת ביום א' מצאוהו. גלגלתו היתה רצוצה במוט ברזל.

את העינויים האחרים אי אפשר אפילו לתאר. יש לציין רק שיחסם של הפורעים אל הנשים היה איום ונורא. הן אונסו על ידי הפורעים. עדות רופא אומרת לפי השמועה, שעלמה אחת אונסה על ידי לא פחות משלושה עשר איש. לאחר שתי שעות הטבח נשמעו יריות אחדות של המשטרה. רק אז חומשו השוטרים ברובים. לפי שמוסרים היתה זאת מפני שמפקד המשטרה הבריטי עמד בסכנה מפני ההמון הפורע והוא צוה לשוטרים לירות, ואז נפלו ארבעה ערבים הרוגים. שנים אחרים נהרגו על יד המשטרה בשעה שהם שדלו אחת החניות.

בתי הכנסיות של הספרדים הועלו באש. בית הספר, טפת-חלב, ביה"ח "הדסה" ועוד מקומות ניצתו באש.

והרי די היו יריות אחדות של המשטרה כי הפרעות רשקוטנה, ואילולא נשמעו עוד היריות, כי אז עמדו גם שאר בתי היהודים בסכנה. האמצעים שאחזה בהם אח"כ המשטרה היו אסיפת הפצועים ושליחתם לירושלימה. את ההרוגים קברו בקבר אחים. ואת שארית הפליטה אספו לקסרקטין היחס אליהם שם היה רע. המון ערבים שפרעו מקודם עמדו והסתכלו ביהודים שהגרו בהמון לירושלים. ההגירה לירושלים. המחזה היה מסעיר ומעורר זועה כאחת. מספרים שנמדצאו חיילים בריטיים שהעבירו את ההרוגים והפצועים, ובכו מרוב התרגשות. סרג'נט אנגלי סיפר לאחד היהודים כי ארבע שנים נמצא בחפירות ההגנה בימי המלחמה העולמית. פצועים רבים ראה, ופצועים כאלה לא חזו עיניו מימיו.

גם לשארית הפליטה שהובאה במכוניות לירושלימה, קרה אסון. אחת המכוניות התהפכה בדרך, ושלושה עשר מנוסעיה נפצעו.

השארית הזאת נמצאת עכשיו בבית הבריאות של שטראוס. מראהם מעורר זועה. מוכי בהלה ואסון הם. ארשת פניהם מביעה דמות מות. נאלמים הם מלאמר מלה. ואך רבים מהם פתחו פיהם לספר פרטים על מעשה הזוועה. נאנקו דום ויש שגעו בבכי הסטרי.

נפש יהודית אחת נשארה בחברון והוא השומר היהודי היחיד שבעיר.

צבי נרינברג מתל אביב, בן 29, בא לחברון לפני כחודש ימים להחלמה מספר בין השאר:

עד היום הששי אחה"צ היה שקט גמור. ב-4:30 החלו קבוצות של פרחחים, נוער בן 15-16, להתנפל על בתי היהודים ולהמטירים באבנים. החלו להתפרץ אל הבתים. כשהגיעו אל ביתנו, עלינו על הגג וקראנו לעזרתה. באה המשטרה המקומית (אחרת מלבדה לא היתה) ופזרה אותם. בהתנפלות זו של יום ו' נהרג בן ישיבה אחד, "המתמיד" היחיד שנמצא אז בישיבה.

אחרי כן באו שוטרים לכל בית ובית של יהודים והזהירו את היהודים לא לצאת החוצה, לסגור את הדלתות והחלונות. במשך כל הלילה היה שקט. בעיר הסתובבו שוטרים ולא נתנו לגשת לבתי היהודים. משהאיר יום השבת החלו באות לעיר חבורות חבורות של ערבים מכל מבוואת העיר ובידיהם אלות, סכינים, חרבות פגיונים, וכל נשק קר. ב-8:30 בבקר ראינו אוטמובילים מלאים ערבים עובדים ברחוב. הם היו מלאים עד צפיפות. היו שישבו גם על המסכה. כולם מזוינים. בנשק קר ושרים, לא הבינותי את השירה. אולם המלה "יהוד" חזרה ונשנתה בפזמונות. המכוניות נסעו בכוון לדרך ירושלים, וכעבור רגעים אחדים החל הטבח. לא ברור לי אם הם נסעו לירושלים ובקצה העיר עכבו אותם והם הוכרחו לשוב העירה. אז שכוונתם היתה "להתחיל בסדר" מבית לבית. החל מהבית הראשון בקצה העיר. לפני הפורעים הלכה קבוצה עם חרבות שלופות וצעקה: "לא אללה איל אללה". 9 היינו בבית, גברים ונשים, כשמטר אבנים החל לפול על הבית. כשראינו אותם מתקרבים ודופקים על הדלת, עלינו על הגג (בית בן 2 קומות) והתחלנו לקרוא לעזרה.

הפורעים (כמה וכמה מאות) בדרך כלל משערים שבטבח לקחו חלק כ-2000-3000 איש) רק ראו אותנו. החלו לזרוק בנו אבנים כדי להכריחנו לרדת אל פנים הבית. ירדנו ושבנו ועלינו וקראנו לעזרה. המשטרה באה, כביום הששי, אבל לתמיחוננו הגדול לא היה בידי השוטרים נשק, אלא מקלות בלבד. הם החלו לפזר במרץ רב, אבל, כמובן, ללא כל תועלת. מספר הפורעים עלה פי עשרות מונים על מספר השוטרים. גם עליהם נזרקו אבנים. אחר כך נודע כי המושל המקומי, ערבי, לקח מהם ב-7 בבקר את הנשק. בין רגע מלא הבית ערבים, פלחים ובדואים (גם מתושבי חברון היו בין הפורעים). מה קרה עוד אינני זוכר. הוכיתי בעורף ונפילתי כמה נמשכה התעלפותי—אינני יודע. כששבה רוחי, ראיתי את בני הבית מתבוס-

סים בדם על ידי... מי מהם חי או מת לא יכלתי להבחין. בעמל רב זחלתי עד בית הכסא ונחבאתי שם. כל רגע ורגע שמעתי, כי חבורות חדשות נכנסות לביתי. אומר רות זו לזו: "מאפיש יהוד" (אין יהודים). הצצתי דרך אשנב קטן וראיתי ממלאים שקים מכל טוב הבית. שמעתי נפץ זכוכיות. אחד הפורעים נפל על המדרגות ושק מלא כלי זכוכית עמו. ראיתי גם את הנעשה בבתים שמסביב לביתנו. באחד מהם גרה הרבנית רבי ובתה בת 18, ובנה כבן 15. קייטנים מתל אביב. ראיתי את שלשם עולים במרוצה על הגג והערבים רודפים אחריהם. פתאום—ושלשם יחד קפצו לתוך ההצרי. אח"כ נודע, כי הם ניצלו. נפצעו רק פצעים קלים. הערבים פנו. כנראה, אל השוד ואולי לא ראו כי קפצו. אחר כך נראה בחור אחד על גג הבית. נאבק בגבורה נפלאה עם 8 ערבים. גם כשנטה לפול, היתה ידו עם מוט הברזל מתרוממת מפעם לפעם ומכה עד שגברו עליו השמונה וכולם כאחד נעצו בו את סכיניהם והוא נפל מת. כשעה וחצי עברו עד שנשמעו יריות. אלו היו יריות המשטרה שהוחזר לה הנשק. השוטרים ירו באויר ומיד נתרוקן הרוב מהפורעים.

שמעתי קול דפיקה בדלת. על שאלתי (עברית) מי דופק? ענה זקן אחד מתושבי הבית. שניצל בדרך נס. הוא ואשתו הסתתרו בפנת הגג בין כלים. לא יכלתי ללכת. הזקן, מהלך יחד על בהונות רגליו מפחד פן יודע כי יש עוד נפש חיה בבית. הגיש לי מים. הבית שטוף דם. לא יכולנו להכיר את האנשים. כי פניהם וידיהם היו בדם. רק לאחר שהדחנו את הדם הכרנו: בעל הבית, בנו וכלתו הרוגים, והשאר—4 פצועים.

מששמענו, כי שקט הרחוב, יצאה אשה אחת וקראה למשטרה. בא שוטר ערבי. למראה הבית פרץ בבכי. מיד בא אוטומוביל עם שוטרים מזוינים (עתה) הוציאו את החיים והפצועים קל. לקשים לא היה מקום. לאספם. הובילו אותנו לבית המשטרה. בעברנו את העיר, היה האויר מלא נוצות עד כי היה קשה לנשום. איש לא נראה ברחוב. החנויות היו סגורות. שבתי כלים פזורים על הרצפה. בבית המשטרה מצאנו פצועים רבים וד"ר קטאין מטפל בהם. שם נודע לנו מה קרה. המשטרה הבריטית באה ב-4 אחה"צ.

את הפצועים הקשים העבירו לבית חולים זמני שסודר ע"י הממשלה. מפני שהייתי מכוסה כולי דם, מתוך שטפתי בהרוגים ובפצועים בביתנו, ומפני שתקפני חום גבוה 40.4—אספו אותי אל בין הפצועים הקשים, אולם אח"כ נמצא שאני נני פצוע קשה והרופא העבירני לבית המשטרה. לעיני נפחו את נפשם הרבה מהפצועים, תוך יסורים נוראים. מעל גג בית המשטרה ראינו בעבור האוטומובילים עם גופות ההרוגים. רק

שוטרים הלכו אחריהם. קול בכיתנו החריד את כל העיר----

מהממשלה המרכזית מירושלים לא בא איש. בא רק קצין המשטרה בעזה קפטן פאטריטש. ביום א' בא הקונסול האמריקאי. הוא גבה עדויות מפי נתינים אמריקנים.

ביום א' אחה"צ הועברו הפצועים לירושלים. מצבנו בבית המשטרה היה איום. דם, אומצות של בשר. לא היו מים. רק אנגלי אחד רחם עלינו והביא פח מים. לא היה בית כסא. התחננו, כי יעבירו גם אותנו לירושלים, אולם המושל אמר, כי בדרכים מחכים לנו עשרת אלפים איש להתנפל עלינו. בקשנו לטלפן, לטלגרף, ולא ניתן לנו. אמרנו: נטלגרף רק, כי אנו בריאים, אולם המושל רצה, כי נכתוב HEBRON ALL RIGHT (בחברון הכל טוב). הרב סלונים בקש לדבר עם הרב קוק בענין הלויית המתים, אולם ענו לנו, כי הרב על הר הכרמלי. המושל הציע, כי הרב סלונים יכתוב את דבריו לה' חיימסון, מנהל מחלקת העליה. והוא ישאל את הרב קוק. סוף סוף הורשה הרב לדבר עם חיימסון (דוקא אתו ולא עם כל מוסד שהוא). על דבריו ותאור מצבם של הכלואים בבית המשטרה ענה ה' חיימסון: הממשלה יודעת הכל.

ביום ב' אחה"צ הועברו לירושלים הפצועים באופן קל, הנשים והילדים, וביום ג' יצאו כל הילדים מחברון, עד אחד. רק שוטר ערבי נשאר. שלשת רבעי שעה נאבקנו עם המושל שיתן גם לו לצאת אתנו, אולם הוא לא הסכים.

הרב סלונים ספרי, כי בשבת בבוקר הלך אל המושל לדבר אתו על מצב הבטחון בעיר ולא נתנו לגשת אליו. השוטרים בבית המשטרה האיצו בו ללכת הביתה: לך הביתה, תהיה התנפלות, ובלויית שוטרים שב הרב לביתו.

המושל נשאל למה לא ציוו לירות מיד וענה, כי הוא ישב כל הזמן על יד הטלפון. הודיע על המצב לירושלים, נשא ונתן עמה ורק קבל פקודה להשתמש בנשק - זיין את המשטרה וציווה לירות.

רוב המשפחות שניצלו, ניצלו ע"י בעלי הכרזים הערבים. היו מהם שעמדו על יד בתיהם ואמרו, כי אין בבתיהם יהודים או שאמרו: לא נתן לכם לנגוע ביהודים. על גופותינו תעברו.

מפי בחור ישיבה ר':

ביום ו', 23 באבגוסט בשעה 2 אחה"צ יצא בחור הישיבה פנחס ראויץ לדרך על מנת לנסוע למגדל עדר. אך יצא את העיר נפגש בערבים שבים מירושלים. משראו אותו יושב באוטומוביל אמרו להרגו. אחיו של הנהג הערבי שנמצא באוטו הציל אותו מידיהם והשיבו לחברון. בשעה 4 אחה"צ היו המהומות הראשונות בעיר. היהודים סגרו מיד את החנויות וכל אחד הלך לביתו.

וולף אכסלרוד – בחור הישיבה – הלך לשאול ברופא. ברחוב נתקל בהפגנה של ערבים. מיד התחילו צועקים: הנה יהודי אחד פגע בסכין בגבו. אחר זרק בו אבן ושבר את ידו. בשארית כוחותיו חזר לאכסניה שלו שנמצאה לא הרחק ממקום המעשה. חבריו קבלוהו בהתרגשות ובבכי וחבשו לו תחבושת. הערבי השכן הלך להומין רופא. לאחר שהבחורים לא יכלו לצאת אל הרחוב מסכנת נפשות.

בבית בעל המלון נחמן סגל.

בית בן שתי קומות. בעל הבית גר למטה. בעצמו פתח את הדלת והפורעים נכנסו לקומה השניה. בדה ישבו גרי המלון. את סגל הרגו מיד עם הילד שהיה על זרועו. את אשתו פצעו. לאלחנן זליגרין – בחור ישיבה – קטעו יד. כנראה בגרון. ברח כשהוא זב דם, עבר גדר ונכנס לבית חסמן ומת שם אחרי שעות מספר. ארביטר – בחור ישיבה, נתין אמריקה – קצצו לו את האצבעות ודקרוהו כמה דקירות בגופו. אבל לא נהרג. שמחה איציק ברוידה, בן ישיבה נהרג באותו הבית. קרסנר חיים נשחט בצואר ונדקר דקירות שונות בגופו.

בבית הרב אפשטיין.

הקיפו את הבית וניפצו את החלונות. בדלת האחורית יצא אל החצר רב אלימלך ליכטנשטיין, יהודי שהיה נוהג לשבת כל ימיו בטלית ותפילין – שם תפסוהו והרגוהו.

על יד "אכסנית שקודביל".

בשעה 8:30 התחילו פרהחים ערבים וזרקים אבנים לחלונות היהודים. בראותם שאין מפריע להם נגשו עד הדלתות ודפקו בחזקה. עברו שני רוכבים. יצאו אליהם שני בחורים וביקשו מהם שיגנו עליהם או שיתנו להם מקלות ויגנו על עצמם. השוטרים עברו לדרך. הבחורים ניתלו בסוסי הרוכבים והתחננו לעזרה. אולם אלה הדפוס אהורנית. מיד נדקרו ונפלו חללים על המקום.

בבית בצ'לאל סמריק.

בעל הבית נהרג על יד דלת ביתו. זקן בן שבעים. מריגה. בביתו נהרגו פרומן ושינברג – בחורי ישיבה מאמריקה. בקומה התחתונה נהרג יהודי מכונן. אשתו נפצעה קשה ונטרפה דעתה. בדרך מקרה ניצלו הילדים. האופה שגר בבית הזה נהרג. אשתו וילדו נפצעו קשה.

בבית המנקר.

מן הקומה השניה קפצה אשה הרה אל החצר הערבית הסמוכה. אחריה קפצו בעלה. ילדו. אשה בת 60 עם בנה ובתה. כולם התחננו לפני הערבי שיסתיר אותם ולא רצה. חמלה אשת הערבי והכניסה אותם לביתה. האשה ילדה

מיד. הילד בריא. ובבית עשו בינתים הפורעים את מעשיהם. דקרו את המנקר בעיניו ופצעוהו פצעים קשים, כעבור שעות מספר מת. אשתו וילדיו נפצעו קשה.

בית אליעזר דן סלונים.

כאן התרכזו כ־70 יהודים שעזבו את בתיהם וקו למצוא הצלה בבית הזה. שהיה ידוע כידיד לערבים ומכובד עליהם, בהיות המשפחה ילידת המקום. בשלושה דרכים נכנסו הפורעים לבית, שיברו את שבכות החלונות והדלתות. נכנס אחד כשהוא מִנְפֵּף בגרון ביד. אחריה הלך שני בסכין ודקר. האנשים נדחקו אחד אל השני, התעלפו, נפלו ושכבו על הארץ ערמה אחת. הערבים התהלכו סביב הערמה ודקרו מתוך זמרה. בבית הזה נהרגו 18 נפש. את הרב דרבקין מבוברויסק דקרו בבטנו והוציאו את מעיו. בתוך הערמה נמצאה גם הבחורה ל. מתל אביב. היא הייתה הקיצונית בערמה לצד הפורעים. ראה זאת בחור הישיבה אהרן זיִקוביצקי וחיפה עליה בגופו והערבים דקרו בו דקירות רבות ודמו נזל ממנו ושטף את הבחורה ששכבה בלי נוע עד שהרוצחים חשבוה למתה ובדרך זו ניצלה.

מוכיר הישיבה ר' זלמן וילנסקי, נדקר. התבוסס בדמו וגסס. כשהחלה אשתו לצעוק התקרב בשארית כוחותיו וכיסה אותה בגופו והסתירה מעיני הרוצחים.

שם נהרג גם הרב מוזרן יעקב עם אשתו.

בירו של אליעזר דן היה אקדה הוא הספיק לירות רק פעם אחת. הוציאו מידו את האקדה וירו בבחור הישיבה מעיניו ופגעו בידו. הוא נפל. חשבוהו למת ונשאר חי.

רבים מאלה שניצלו בבית הזה נמצאו בחדר האמבטי אשר במקרה השודדים לא ראוהו. אם כי במטבח הסמוך עשו שמות.

אחד מנכבדי חברון נצר אלדין מידידיו של סלונים עמד ליד דלת הבית ועצר את הפורעים מלהכנס לבית. לאחר שלא עלה בידו לשדל את הפורעים צמאי הדם, רץ אל ביתו להזעיק את בני משפחתו ולהביאם לעזרה. הוא בא באיחור זמן. לאחר שהפורעים כבר כלו את מלאכתם.

את בנו של סלונים, ילד בן 5, פצעו קשה והוא מת בירושלים.

בבית שמש הישיבה.

שיברו את הדלתות ונכנסו. אנשי הבית בראותם, כי אין להם תקיה עלו על הגג וביקשו דרך להמלט. ראה זאת ערבי, פקיד חברת זינגר, והכניס אותם לביתו. רק אחד הרב וינשטרן מאמריקה שנשאר על הגג נדקר. הערבים החלו להתקיף את הפקיד הערבי והוא נשבע להם שאין יהודים בביתו. בינתים נשמעה רינה ועזבוהו.

בבית השוחט רייזמן.

שברו את הדלת. השוחט ברח בדרך אחורית ויצא אל הרחוב אל החנות של שלום. בדרך תפסוהו ניהל אתם מו"מ ונתן להם כנראה סכום גדול של כסף והבטיחוהו להצילו. אולם מיד התעללו בו. נקרו את עיניו שחטוהו ודקרוהו במקומות שונים והשליכוהו בחוצות והיה מוטל שם עד יום א' בבקר. חותנתו ילדת חברון. התחננה אל הפורעים. קראה כל אחד בשמו הפרטי והיתכן. אתה פלוני המכירני. שעשיתי לך טובות. האתה תרצחני נפש? אך גם היא לא ניצלה מפצעים. את אחיו של השוחט משה רייזמן הרגו ליד הדלת. את ילדו. הקטן של השוחט פצעו.

בית קיזלשטיין.

פרצו את הדלת. את בעל הבית פצעו. לנערה חיה רצו לנקר את עיניה בסכין. הסבה את ראשה ונפצעה קשה במצחה וברגליה ובידיה. אחיה תפס מכונה לטחינת בשר והגן על עצמו. הוא נפצע קשה והתעלף. חשבוהו מת והשאירוהו. הוא חי.

גרינברג זאב — בחור ישיבה מאמריקה — הגין על עצמו במקל. הוציאוהו אל הרחוב ושם הרגוהו ונשאר מוטל ברחוב עד היום הראשון. במשה קיזלשטיין. בנו של בעל הבית דקרו בסכין. אבל הסכין נשאר תקוע בכיס החזה של מעילו. הוא נפל. באותו זמן נהפכה קערת מים שנתערבבה בדם השפוך על הארץ. חשבו הרוצחים. כי זה זרם דמיו. השאירוהו והלכו. הוא נשאר חי.

בית אבושדיד.

לאחר שפרצו את הדלת ונכנסו לבית. יצאו כל האנשים שהיו בבית. ביניהם רבים שעוד לא קמו ממזותיהם ועדיין לבושים בגדי לילה. אל הגוזזתרה הפונה אל הרחוב הראשי. המשפחה כולה—חברזנית. כל תושבי חברון יודעים אותה. הם פנו אל השוטרים ואל אנשי הרחוב בשמותיהם הפרטיים. וקראו לעזרה. איש לא בא לעזרתם. את ראש המשפחה החניקו. הוא הגן על עצמו בכל כוחותיו וכרת ארז אצבעותיו של אחד הפורעים. גם שני בניו עשו כך. הוא קרא להם שאם ישאר מי שהוא בחיים ידע ממי לנקום ארז דמו. אשה אחת מן המשפחה נדקרה וארז האשה רוצצו הרוצחים בנעליהם ורמסו את גופה. תינוק אחד החזיקו הפורעים ברגליו והטיחוהו בראשו אל הקיר עד שמת. כל לעיני כל דקקה אשר ברחוב. הבית קרוב מאד למשטרה וירית רובה אחת הירטה מצילה את כל המשפחה.

מכל המשפחה הזאת נשאר נער אחד בן 15 אשר הכיר 24 איש מהפורעים הידועים לו כבני העיר.

בבית הכובסת.

אשה ספרדייה בעלה קטוע רגל. נקרו את עיניו והרגוהו בסכינים. לה לכובסת. קצצו את ידיה את הבת רצו לאנוס. היא הגינה על עצמה. קצצו את ידיה והרגוה. שני ילדים יהודים בני 6-7 העמידו את האוטומוביל של הרופא הממשלתי עבד-אלה וביקשוהו שילך לראות את הפצועים בבית. הילדים בעצמם לא רצו לעלות על האוטו לרגלי קדושת השבת. לקחם בחזקה וגסע אתם הביתה. בבית החכם חסון.

שפכו על הדלת נפט ושרפוה. אחר כך נכנסו הביתה. תפסו את הרב ואת אשתו ושרפוה.

בבית החכם קסטל.

חכם קסטל, איש חברון מילידי המקום. היו לו עסקים שונים עם בני חברון. מהם גם שותפים. בבוקר נכנס אליו אחד משותפיו ואמר לו היות ומהומות בעיר מוטב שיטמין את כל רכושו בזהב ובכסף ובתכשיטים וימסור לו לשמירה. לקחה אשת החכם ואספה את כל תכשיטיה והכספים (אומדים אותם בסכום של 10-000 לא"י בערך) ומסרה לידו.

אחר כך פתח בעצמו את הדלת לפני הפורעים והם נכנסו לבית. האשה התעלפה וחשבוה למתה ואת החכם קסטל הרגו.

בדירת שמואל תנחום.

בבית הזה נתרכזו כ-40 - 50 יהודים. בעל הבית הערבי בראותו כי המהומות הולכות ומתגברות אסף את כל היהודים לדירתו בקומה ההחתונה. החביא חלק מהם בבית כסא וחלק בחדר צדדי והוא עצמו עמד ליד הדלת מבפנים וגרון מוכן להגנה. פה ניצלו כולם.

בבית סלונים האב בעיר העתיקה.

התנפלו הפורעים על הבית וכבר פתחו את הדלת. בני הבית הרימו צעקה איומה על יד החלונות הפונים אל הרחוב. הוצקה הגיעה אל הערבים מנכבדי העיר והם עצרו בעד הפורעים. הוציאו את כל בני הבית והעבירו למשטרה.

מעדותו של י. ל. גרודזינסקי, תיר מפולין, בא לארץ לפני חודש, ולחברון ביום ה' יום לפני המאורעות. ביום חמשי, ט"ז אב, יום לפני הפרעות, באהי לבקר את הורי. ביום ו' ב-4 אחה"צ נכנס אלינו בן דודי משה טיקוצינסקי והודיע לנו, כי הערבים סוגרים את החנויות. אבא רצה לצאת לרחוב

ולא נתתי לו, ובכ"ז יצא ומיד שב ואמר ששקט יותר מדי ברחובות. חששנו וסגרנו את כל הדלתות והחלונות.

בביתנו היו עוד אנשים מלבד בני משפחתנו. מבפנים ראיתי ערבי שעבר על יד הגדר שלנו ופתח את שער החצר. נכנסו עשרות ערבים והקיפו את הבית והתחילו לדפוק על כל הדלתות. רצנו אל הדלתות ולחצנו עליהן מבפנים. בינתיים הספיקו לשבור איזה חלונות והתחילו זורקים אבנים לפנים הבית. ומפני מטר האבנים נאלצנו לעזוב את הדלת. אבא נגש אל החלון ותיכף ירו עליי. אבל לא פגעו בי.

עלינו לקומה השניה של הבית. שהיא גם כן חלק מדירתנו. והתחלנו לקרא לעזרה. התחילו לזרוק אבנים גם למעלה. מלמעלה ראינו שהיו בחצר כ-30 ערבים. מר אליעזר דן. בנו של הרב סלונים אשר ראה זאת מביתו. בא לעזרתנו עם שוטרים ורכבים ערבים. אבל המתנפלים לא פחדו מהשוטרים ובעמדם שם הוסיפו לזרוק אבנים. אחד מבחורי הישיבה שהיה עמנו נפצע באופן קל באבן ברגלו. סוף סוף עלה בידי השוטרים לפזרם. אמי ואחי הלכו אז לביתו של מר אליעזר דן. בחשבם את ביתו לבטוח יותר מפני ההתנפלויות. אבא לא הסכים לעזוב את הבית. כעבור רבע שעה שב אחי ומסר לי שאמי נתעלפה. הלכתי לראותה ועמי הלכה אחותי והגב' לויטה. אורחת מתל אביב, בלוית שוטרים. צר לי מאד. שבגלל התרחקות בשעה זו מהבית. לא אמרתי שלום לאבי היקר ולא זכיתי לראותו יותר.

בלכתנו לאמא אמרה אחותי המדברת ערבית לשוטר שלוח אותנו. שאצל בית הרב משה גרודזינסקי התנפלו ושצריך לשמור. השוטר ענה: "אין לכם צורך בשמירה. כי אינכם ראויים לכך".

כשבאתי לבית סלונים ספרה לי גב' סוקולוב, שנמצאה בביתו של הרב סלונים. שזה לא כבר הכו ערבים את הרב סלונים מכות אכזריות. נוכח מפקד המשטרה. לא יכלה לראות בצערו של הרב שנתקף ע"י הערבים. פנתה אל סגן המושל שיציל את הזקן האומלל. סגן המושל הערבי ענה לה בגסות נבזה. שאין זה עסקה. "הכנסי הביתה וסגרי את החלון". ובכלל. אמר סגן המושל "אתם היהודים אשמים בכל הענין הזה". תשובה זו עודדה והוסיפה אומץ לפורעים.

בליל שבת נשארתי יחד עם אמי ואחותי בבית מר אליעזר דן. הלילה עבר בשקט. שוטרים עברו מדי פעם על פני הבית שהתאכסנו בו.

מר אליעזר דן. בנו של הרב סלונים, בסמכו על דברי המושל. שאמר שהוא יאחראי לשלום היהודים ולחיייהם אם לא יצאו מביתם. עבר מבית לבית והזהיר את היהודים לא לצאת מפתח ביתם. בכל הלילה עבד מר דן. בחרף נפש להצלת

המצב. בלוי' ערבים ידידים, כביכול, שמך עליהם.

בינתיים אסף מר אליעזר דן עוד יהודים לביתו. בחשבו שבהיותם בבית לא יאונה להם כל רע, כדברי המושל.

בשבת בבוקר, ב־7 בערך, עמדו הנאספים להתפלל ודרך החלון ראיתי אוטומובילים מלאי ערבים מזוינים במקלות, חרבות, סכינים, פגיונים, נוסעים בדרך לירושלים. בעברם ראו אותנו ואיימו עלינו בתנועות שישחטו אותנו. כעבור חצי שעה שבו האוטומובילים ועברו על יד ביתנו. נפגשו עם מחנה ערבים שעמד בסוף הרחוב וירדו מהאוטומובילים וכל המחנה התקרב לביתנו. האנשים עמדו אז בתפילה, נגשתי אליהם ואמרתי להם בקול, "הסו רגע" הנה הערבים מתקרבים אלינו. מיד הפסיקו בתפלה וכולנו רצנו לחוק ארץ הדלת והסתובבנו כמשוגעים. צוחת הנשים ויללת התינוקות מלאו את חלל הבית. עוד פעם התקרברתי אל הדלת ועמי עשרה אנשים והעמדנו תיבות ושולחנות לחוקה יותר, אבל בראותנו שהמתנפלים שברו את הדלת בגרזנים ועוד מעט ויתפרצו, עזבנו את הדלת והתחלנו לברוח מחדר לחדר אבל בכל חדר השיגנו ברד אבנים. המצב הידא איוב ונורא. את הבכילות והצעקות אי אפשר לתאר.

בהכנסי לאחד החדרים ראיתי את אמי עומדת על יד החלון וצועקת "הצילו". הצצתי דרך החלון וראיתי המון ערבים פרוצ צוחק וזורק אבנים. יראתי שהאבנים תפגענה באמא, לא ידעתי כיצד, אך תפסתי את אמא והכנסתי מאחורי ארון הספרים שעמד בזוית החדר על יד החלון. הכנסתי לשם עוד עלמה אחת, וילד בן 12, ואחד מבחורי הישיבה ולבסוף נכנסתי גם אני לשם. נחנקים ישבנו אחד על השני ושמענו את קול הערבים שהתפרצו לחדר, את קול שירתם שהתערב עם זעקות המוכים ואנחותיהם. כעבור עשרה רגעים השתררה דממה בבית מלבד אנחות נחנקות. נשמעו יריות חזקות. כנראה מצד המשטרה.

בקושי יצאתי ממחבואי. קשה היה להזיז את הארון מפני החללים ששכבו על יד הארון. עיני חשכו ממראה המומתים והפצועים. חיל ורעדה אחזתני. לא מצאתי מקום למדרך כף רגלי. בתוך ים של דם ראיתי את אליעזר דן ואשתו, את ידידי וחברי דובניקוב, מורה מתל אביב, ועוד הרבה הרוגים ופצועים. כמעט אצל כולם היו חורים בראש ע"י סכינים וגרזנים. נמצאו כאלה שצלעותיהם היו שבורות. היו גם שמעיהם רוסשו ויצאו. את העינויים של הפצועים והנוסים למות אי אפשר לי לתאר, כי ידי רועדות. אותה תמונה ראיתי גם ביתר החדרים. בחדר שני הכרתי את אשת אחי, ששכבה כמעט בלי סימני חיים חציה ערומה והבית כולו שדוד, מלא נוצות וכחמי דם גם על הכתלים.

נגשתי אל החלון וראיתי שוטרים. בקשתי שישלחו רופאים לעזרה. בו

ברגע עברו ערבים שנשאו מטת מת. כשראו אותי העמידו את המטה ואיימו עלי בגרופיהם. שבתי שוב למחבואי. כעבור רגע שמעתי קולות. אלו היו קולות הפצועים שקמו וקולותיהם של אלה שנצלו בדרך נס בהסתתרם בחדר המקלחת. שמקומי אחרי בית הכסא. כנראה שעד בית הכסא הגיעו ושם הספיקו עוד להרוג את אחד המסתתרים שם.

בין הפצועים הכרתי את אחי ראשו פצוע בגרון וסכין. על מצחו חבורה גדולה. ודאי מאבן. זרקתי עליו מים וקם על רגליו. אך אחרי שעות מספר מת מפצעיו. בדופניקוב לא מצאתי כל פצועים. כנראה שמת בחניקה. על ידו שכבה הרוגה אשתו. הכרתי עוד רבים מההרוגים והפצועים.

שוב נגשתי אל החלון ובקשתי עזרת רופאים. כי רבים אפשר היה להציל לו השיגו עזרה רפואית בזמנה. לבקשתי עני לי אחד השוטרים בחוץ. בשפה העברית: "תיכף".

כעבור רבע שעה באו אוטומובילים לקחת את כולנו למשטרה. התחלנו לטפל בפצועים.

את אבא לא ראיתי בין החיים ולא בין הפצועים הבינותי שהוא נפל בבירטנו בידי הרוצחים. בקשרי מהמשטרה שיתנו לי שוטרים ללכת הביתה. לא הסכימו.

ביום שבת או ביום הראשון. איני זוכר בדיוק. יצא מחדר המשטרה ערבי אחד מהפקידים הגבוהים של המשטרה פנה אל היהודים והראה להם תמונות ושאל אם מכירים אותן. כולם הכירו שביניהן היתה תמונתי. קראו בקול: "אדון גרודזינסקי". נגשתי וראיתי את תמונתי ותמונת בתי בתעמי ותמונה שניה של אחותי והשלישית של אחד מבני המשפחה. התמונות האלו היו מלפני הפרעות בבית אבי. שאלתי את פקיד המשטרה בידי מי מצא את התמונות האלו. אולם לא קבלתי שום תשובה. כעבור רגע שב אותו האיש והראה נרתיקי כסף ושאלני אם אני יודע למי הנרתיקים האלה. אמרתי שאיני יודע. אבל קראתי לאמא אולי היא תכיר אותם. ואמנם, אמא הכירה ביניהם נרתיק קטן שהיה שייך ליהודי שהתאכסן בבית אבי ואשר נמסר לידי אמי לשמירה. שוב שאלתי את פקיד המשטרה בידי מי מצא את הנרתיק וגם הפעם לא קבלתי ממנו שום תשובה. והלו פנה לחדרו.

איש אחד ספר לי כי ביום הראשון היה בבית אבי. הוא מצאו הרוג. דהבירט דרוס ושדוד.

עלי להוסיף שבבית אליעזר דן, שהיה מלא הרוגים ופצועים, לא מצאתי אף ערבי אחד הרוג או פצוע.

בין הערבים שהביאו אוכל ליהודים שהיו במשטרה. הזכרתי אחד אשר איים עלי בבוקר יום הפרעות. מסרתי את הדבר לשוטר שהיה שם, הלו נגש אלי ונחפש בבגדיו ומצא כתמי דם עליו. בכיסו מצא זוג תפילין. השוטר הכהו על פניו. אבל מזה עשה עמו איני יודע.

במשך כל יום השבת והראשון בקשנו שיתנו לנו להתקשר בטלפון או בטלגרמה עם ירושלים. והמשטרה לא הרשתה לנו זאת בהחלט. אז היו כבר אנגלים בעיר. בכלל צריך לציין שהיחס מצד המשטרה אל הנאספים היה רע מאד. לארבע מאות איש מסרו רק שלשה חדרים, אם כי היו שם עוד חדרים ריקים. כמעט שנחנקו. בכל פניה שפנינו דחפו אותנו בבזז ב"ללא".

בין ההרוגים ראיתי ילדים, אחד בן 4 שנים הרוג באופן אכזרי והשני בן 7 או בן 8 חדשים פצוע בסכין בראשו.

ה' פ. מפליטי חברון מספר: אלה שניצלו ניצלו רק בנס: או שהתחפשו כמתים, נתלכלכו בדם ההרוגים ושכבו ביניהם, או שנחבאו על ידי בעל הבית הערבי. מקרים כאלה היו אחד או שנים. בדירת הרופא קיטאי נתאספו 32 נפשות זה היה הבית השלישי לפרעות. הערבי בעל הבית החביא את כולם במרתף, וכש באו הרוצחים אמר להם: היהודים ברחו או שלחו הפורעים את ידיהם בבזה. הערביה בעלת הבית צעקה בלי הרף—למען החריש את פעית התינוקות העבריים במקום מחבואם.

את 483 היהודים שנשארו בחיים הביאו למשטרה. נתברר לנו: 58 הררי גים. אחד נמצא הרוג אח"כ. ובכך: 59. 44 פצועים פצועים קשים ו-21 פצועים קלים. חמרי תחבושת לא היו לנו. הדסה נשדדה. קרענו את הכתנות שלנו מעלינו וחבשנו את הפצועים.

במשך יום השבת ויום הראשון ישבנו כולנו בבית המשטרה. התגוללנו ברפש. אוכל לא ניתן לנו. את דהרצפה לא שטפו. בקשנו להציל מרעב ומחללה לפחות את הילדים. ולא נשמעה בקשתנו. דרשנו לקשר אורזנו עם ירושלים. עם ההנהלה הציונית. עם הוועד הלאומי. עם הדסה. ולא הרשו לנו. סגן המושל רצה להעבירנו אל ההסגר. אך אנו סרבנו. אם נבוא להסגר יעריך בנו טבח שני. ורק לבסוף ביום א' בא מירושלים יוסף ארבייטר (נתן אמריקאי ששני בניו נפצעו בישיבה) באוטומוביל עם הקונסול האמריקאי. אחריו באו גם מהדסה הירושלמית. זה היה הקשר הראשון שלנו עם מצילינו. הקונסול האמריקאי רצה לצלם את ההרוגים אך סגן המושל לא הרשה לו. ההנהלה הציונית שלחה 14 אוטומובילים בלית שני אוטומובילים משוריינים להעביר לירושלים את הפצועים והמוצלים.

מההרג. כשראו השוטרים שדאטומובילים מתקרבים התחילו שוטפים את הרצפה אך לא הספיקו לנקות את הרפש. אור ליום ב' הובילו את הפצועים לירושלים באוטומובילים של הצלב האדום. שלשה מהם מתו בדרך. אז החלה גם ההלוויה לבית העלמין היהודי. הקבורה ארכה עד הבוקר. חפרו שני קברים וטמנו בהם 58 קדושים. אחר-כך נמצא ספרדי הרוג בבית הכסא וקברוהו בקבר שלישי. משלוח הפליטים הראשונים לירושלים היה אור ליום ג' בחסותו של הקונ-סול האמריקאי. תחילה שלחו נשים וילדים. מפנים ומאחור שמרו עליהם שוטרים ואוטומובילים משוריינים.

מפי ד"ר אלקנה: במשך ימים רבים עד פרוץ הזועה הורגשו אדי הרעל של השסוי הגלוי בראש חוצות. בשוק דברו הערבים בלא בושא ובלא פחד על הפרעות העתידים להערך בקרוב, על שחיטת "היהודים". הם לא חששו לספר בגלוי את תכניתם המפורטת – על ההתחלה בירושלים, על ההתכוננות וההזדויות, על הרכוז בירושלים של "השבאב" מחברון, שכם ועבר הירדן ועל פעולות מאוחדות בכל הארץ. עובדות ועדויות לכך יוכלו לספר כל אלה שנשארו בחיים. הערבי בעל הבית של מלון נחמן סגל, למשל, אמר לו ביום החמשי: "שלם לי את שכר הדירה היום, כי מחר לא ישאר מכם שריד ופליט". יש בחברון שוטר יהודי יחידי, וגם בפניו לא חששו לדבר דברים מפורשים בענין הפרעות. כי רק בנס ניצלו הניצולים. אשה צעירה באחת הבריות ניצלה ע"י כך שנפלה ראשונה על הרצפה ועליה הצטברו גופות של מתים ונפצעים עד שלא השגיחו בה. כשהרוצחים גמרו את השחיטה והיא שמעה שאמרו "חלס" והולכים, יצאה מתחת לערמת הדגופים כשהיא טבולה בדם והתחילה לטפל בפצועים.

ואין הפה יכול לדבר. היו מקרי אונס. צעירה אחת שגמרה את הסמינר בירושלים ושבה אל הוריה נאנסה ע"י חמשה עשר בני בליעל לעיני הוריה. אחר כך הרגו ארץ אביה ופצעו קשה את אמה ואת אחותה. ועוד צעירה היא דהופשטה ערומה וניצלה מאונס על ידי המות. היא התחננה לפני המרצחים שיהרגוה. "רחמיהם נכמרו" עליה והם – רטשו את בטנה והוציאו את מעיה. ואת כל הזועה הזאת ראתה אחותה הקטנה שהסתתרה תחת המטה וניצלה בנס. במשך הפרעות התפרצו אחדים מבחורי הישיבה אל השוטרים ושועו לעזרה. דם חבקו את צוארי הסוסים. אך השוטרים דפקו בסוסיהם ודהרו הלאה ולעיניהם נהרגו ונטבחו הבחורים. אחד מהם, חייקל ז"ל, נשחט לעיני המושל בעודו חובק את ארץ צואר סוסו של אחד השוטרים הרזכבים. הפורעים חתכו את בשרו, חתוך

אחרי חתוך לאט לאט. במשך רבע שעה ובשעת השחיטה ועם כל דקירת סכין צעקו: **הואב, יאהוד !**

היללה היתה איומה. במשך שעתים וחצי – ואיש מהממשלה לא הופיע לעזרה. ורק בשעה 11 וחצי נשמעו היריות הראשונות של המשטרה. המרצחים החלו זורקים גבנים בראש המשטרה קפרטה – שמונה מהם נפלו חללי רבים נפצעו, ביניהם שוטר ערבי מיפו שקפרטה עצמו ירה בו.

בשעה 1 אחה"צ החלה המשטרה בעזרת היהודים לאסוף את כל גלה שניצלו מטבח. הפצועים נאספו בבית הבריאות הממשלתי. היחס בבית הבריאות היה ברברי. הפצועים היהודים נחבשו באופן פרימיטיבי ביותר, בלא רפואות ובעוד בגדיהם על פצעייהם. רק הרופאים היהודים (קיטאי ואלקנה) עבדו 36 שעות רצופות. אחר כך בא לעזרתם גם הרופא האנגלי מאקואן שבא לשם כך מירושלים. שני הרופאים הערבים לא הרגו כל התענינות אנושית בפצועים היהודים. ובערב החלה ההלויה הקדושה. את כל המתים זיל אספו במגרש משרד הבריאות. רוב הפצועים היו היו פצעי ראש. פצעים – בחזה ובצוואר. על פי רוב נשק קר – סכינים. חרבות. מקלות. אספו את הגויות לתוך מכוניות ואחרי המכוניות הלכו תשעה יהודים. כשיצאה ההלויה מבית הבריאות ועברה על יד בית דמשטרה עלתה יללת המספד עד לב השמים. 430 איש המוצלים מגיא ההריגה עלו על הגג הרימו ידיהם לשמים ואמרו "קדיש" וקראו: שמע ישראל... אנשים ונשים התעלפו. הבכי קרע גם את לב השוטרים הערבים שהתיפחו בקולי היהודים צעקו: שפוך חמתך ד... נקום את נקמתנו...

וביום השני אחרי הצהרים באו כ-16 מכוניות יהודיות מירושלים בלוית שתי מכוניות משורינות והסיעו לירושלים את הנשים והטף. הם הובאו לבית החולים של נתן שטרויס. ורק ביום השלישי עזבו כל שאר יהודי חברון את עיר לא נשאר בה אלא השוטר היהודי חנוך.

ובבית האסורים של הממשלה נחבשו עשרות רוצחים בעוד דם היהודים על גופם ועל בגדיהם.

מפי בנימין סוקולובסקי (מבחורי ישיבת חברון).

.... ביום הששי בשעה 3 וחצי טיילתי עם עוד בחור אחד (יוסף אקסלרוד) בחוץ וראינו מרחוק המון ערבי מרזלקס מסביב לשנים מנכבדי חברון שאני מכיר ויודע אותם. לא חשדנו דבר והתקרבו אליהם. אולם לא הספקנו לגשר אליהם עד שהם הרגישו בנו והרתחילו רודפים אחרינו. אני הצלחתי

להמלט לבירת יהודי (בית בורובסקי) והבחור השני נמצע באמצע הרחוב בסכין בגבו.

כשנכנסתי לבית הנ"ל מצאתי את בני הבית עוסקים בעבודתם היום יומית. מפי נודע להם שקמה מהומה ברחוב. מיה סגרנו את הדלתות ובצרנו אותן בכל מיני כלים שנמצאו תחת ידינו וכך נשארנו כלואים בבית עד למחרת הבוקר. יום הששי (אחרי המהומה הראשונה) וליל שבת עברו בשקט. המשטרה הסתובבה בחוצות מזווגת בנשק חם. צוו עלינו לשבת בבית ולא להוציא ראש החוצה.

בשבת בבוקר בשעה השמינית בערך התחילה תסיסה והתקהלות ערבים ברחובות. המון רב נהר ברגל וכל האוטובוסים החברונים מלאים וגדושים ערבים. בפנים הקרון ועל הגג. מנופפים חרבות ואלות. משתוללים וצווחים צווחות. איומות (מכל הצעקות הבחנתי רק את המלים: יאהוד! יאהוד!) נהרו ירושלימה. כחצי שעה לאחר שעברו האוטובוסים ברחוב שממול חלוננו זנק לפתע המון רב של ערבי המקום ומפלחי הסביבה — והטבח התחיל. ראינו מבעד חלוננו איך ששחטו את משפחת אבושידיד (שאחידים מהם ניצלו רק בדרך נס) גברים, נשים, וטף. ראינו ארז מעשי האכזריות והענויים ושערנו סמרי. היינו קרובים לשגעון ממראה עינינו. אולם לא היה לאל ידינו להושיע. הערבים התפרצו לבית בהמון על ידי שבירת הדלת מעבר אחר (לא מול חלוננו) ומיד הרגו את אבושידיד הזקן והשאר התחילו מתרוצצים כמטורפים מפנה לפנה בבקשם רחמים על חייהם מהרוצחים. הם נהדפו לאט לאט אל הגוזזתה ממול חלוננו ושם נטבחו בענויים קשים. על ידי שלוש רוצחים. שנים לבושים בגדי עירוניים ואחד כפרי. מזוינים בחרבות ובאלות. את כל זה ראינו בעינינו. ואני יכול להכיר את שלשרת הרוצחים (הם נמצאים עכשיו בבית האסורים בחברון). ראינו את השוטרים מסתובבים ברחוב ובידיהם רק מקלורט. נודע לי אח"כ שאת הנשק החם פרקו מעליהם. השוטרים לא ניסו כלל לעמוד בפרץ ולפי כל הסמנים הם אפילו זרזו את הרוצחים. וככה ניתנה אפשרות למשחיתים להשחית. כשעה וחצי ארך הטבח בראש חוצות. לעין השמש ובמעמד שוטרים. ורק לאחר שנשפכו דמים כמים אסף הקצין את שוטריו חלק להם נשק וצוה לפזר את הפורעים ועל ידי זה נצלנו. אנחנו, כי ברגע האחרון שברו כבר אצלנו את הדלת (זה הידה אחרי שחיתת משפחת אבושידיד) ובעוד רגעים אחדים היו מתפרצים אלינו. אולם יריות השוטרים שנשמעו הבריחו את הפורעים. כחצי שעה לאחר כך באו אלינו שוטרים והובילונו אל המשטרה. לשם נקבצו כל היהודים שנשארו בחיים ושם נודעו לנו פרטי הטבח.

....רק אנשים אחדים התחזקו והשתדלו לענין ההרוגים שיביאום לקבר

ישראל. תחילה רצתה המשטרה לקבור אותם "קבורת חמור" מבלי שיתנו לנו להכיר את מתינו ולרשום אותם ולדעור את מקום קבורתם. אולם אחרי השתדלויות מרובות פעלנו שיתנו למנין יהודים ללכת אל הקבורה. חמשים ושמונה איש במספר נקברו בקבר אחים. אחד שחצבו הערבים הרוצחים האסורים בעצמם. בשעת חציבת הקבר שרו הכוליגנים את שיר הנבלדה, אשר שרו בשעה שעלו ירושלימה. אחד הבחורים דרש מאת הקצין שיאסור עליהם לחלל את הקבורה בזמר דמים זה. אך הקצין סרב, הוא טען, כי זהו "סתם שיר זירוז לעבודה". ורק אחר כך כשנגש אליהם הבחור וגער בהם, הכריחם הקצין להפסיק את זמר החילול. כל הלילה (ליל יום ראשון) משמונדה בערב עד שמונה בבוקר עסקו בקבורת הקדושים.

אגב: יחס המשטרה אלינו כל זמן היותנו כלואים שם היה לא יחס כמו אל אומללים אלא כמו אל אסירים...

סבלנו מחסור בלחם ובמים. התינוקות גועו כמעט מאין די חלב אצל אמותיהם להיניקם. רד שהד"ר לויט דרש מאת הקצין האנגלי פאריץ, שלא יתן לנו לגווע. הקצין הצטדק שלא ידע על מצבנו. הואיל והוא עמוס עבודה כבירה לש"מור על הסדר בכל הסביבה. אבל כששמע מפי הד"ר לויט על המצב, צוה מיד להביא לנו לחם וקפה. כשבאו לחלק לנו את האוכל, נודע לנו שאותו המציאה לנו (על פי פקודה) עירית חברון. נשארנו ברגע הראשון מבולבלים, ומיד התחילו הנשים לילל מרה ולבכות על ההתעללות שמתעללים בנו שרוצחינו יספיקו לנו אוכל. ואיש לא רצה לנגוע באוכל אפילו בזה שדהביאו בשביל הפעוטות והתינוקות...

הרושם הברור שהיה לכולנו הוא, שבכל מעשי הזוועה בחברון אשמים המושלים המקומיים. זולת העובדה שהאופיצר פרק את הנשק מעל השוטרים. יש גם עובדות המעידות נגד המושל החברוני (ערבי נוצרי). עובדה אחת מרבות: בשבת בבוקר. טרם שהתהילו הפרעות הלך הרב סלונים במסירות נפש. כשמכל עבר זרקו עליו אבנים. אלא המושל לבקשו שישמור על הסדר והלו גרש אותו בסערה "אין זה עסקכם".

ועוד עובדה אחת: בית הגוברנר נמצא על יד הרב אפשטין ראש הישיבה וכשהלו בקש מאת המושל שיכניס את משפחתו לתוך ביתו סרב בהחלט. בשעת הפרעות היה כפושע בינם לבין המות. אבל אירע להם נס: בעת ההתקפה על בית הרב הנ"ל באבנים, נתקף גם בית המושל. מאין ברירה אחרת יצא המושל והר-חיק מן המקום והוא זאת הפורעים. ועוד פרט לאשמת המשטרה:

ביום השבת לפנות ערב התחילו האנגלים לאסור ערבים על-פי סימני הדם שנמצאו על בגדיהם. בין האסורים הכרתי בשבת את אחד מרוצחי משפחת אבו-שדיד, ולמחרת ביום הראשון הכרתי עוד שנים. כשהכרתי אותם דרשתי מיד שיובילני אל האסירים ואכיר את הרוצחים, אבל מצאתי אזנים אטומות לדרישותי. רק ביום השלישי הביאוני לבית האסורים, ושם גבו ממני עדות. ערכו פרוטוקול קצר כתוב ערבית וצווני ללכת. דרשתי גם אז שיכניסונו לבין האסורים כדי להכיר את הרוצחים אבל לא נענו לי ושלחוני בקריאות: לך לשלום...

ועוד פרט חשוב: כשלשה ימים לפני הטבח שלח קצין-המשטרה לרגל אותנו, את בחור הישיבה (שדבר אין לנו כמוכף, עם שום פוליטיקה וכל עסקנו הוא רק הלמוד בתוך כתלי הישיבה) אם אנחנו מתאספים לאספה ואם אנחנו מתכוננים לאיזה דבר, והמושל עצמו הסתובב ביום החמשי בלילה מסביב לבית הרב אפשטין והסתכל בחלונות לראות את הנעשה בפנים הבית.

כמו כן מן החשוב הוא להוסיף שנמצאו גם בין הערבים אנשים בעלי רוח אנושי (ואחת היא מאיזה חשבון) שהתביאו והצילו הרבה יהודים ממות בטוח. אחדים הגינו עליהם במסירות נפש ממש, ביחוד בעלי בתים על שכניהם. לעומת זאת ידועים מקרים שבעלי הבתים בעצמם הכניסו את הרוצחים לבתי שכניהם. כך היה בבית נחמן סגל הקדוש, שאילולי פתחו לרוצחים את הדלת מבפנים (ליהודים ולערבים דלת כניסה אחת). ספק גדול אם היו יכולים לחדור לתוך הבית כן היה גם בבית מר יוסף צבי קיזלשטין, שבעל הבית הערבי נמצא אתם יחד בבית בחדר מיוחד והבטיח להגן עליהם ולבסוף פתח בעצמו את הדלת לרוצחים. והראיה שהדלת נמצאה שלימה לגמרי בלי קלקול כלשהי, והמנעול לא היה נעול, בעוד שהשכנים היהודים נעלו לפני המהומה את הדלת.

מפי אברהם רבינוביץ (בנו של האדמו"ר מחרסון, היושב בתל אביב): אני עם אמי ואחותי התאכסנו מחודש ימים בבית משה גולדשמיד, המנקר, שנהרג ביום-הטבח. לא ידענו כלום מן המתרחש לבוא. השכנים הערבים אמרו אמנם לבעלי-הבית שלנו, שביום ששי זה תהיה "מלחמה גדולה ביהודים" – אבל לא האמנו לדבריהם. באותו יום ו' הייתי במקרה בבית ההולים "הדסה". נכנס ערבי אחד ממשפחת בקרי והזמין רפואה. האחות אמרה לי, שעליו לשלם בעדה שני גא"י. התרגו "קונה" ואמר: "היום ננקר את עיניכם"...

בו ביום בארבע יצאו כמה מאות ערבים ממסגד מערת המכפלה, ועברו בצעקות וצווחות בכביש העולה ירושלימה, וזרקו אבנים לחלונות הבתים היהודים. אנו עמדנו על הגוזזתרה בבית אכסניתנו וראינו ערבים מטפסים ועולים למלון

גרודזינסקי אשר ממולנו, ואומרים לשבור את הדלת הנעולה, שוטרים ערביי מזוינים, רוכבים ורגלים, עמדו בקירוב המקום ולא מיהו בידי הפורעים. היהודי היחידי שהתהלך אז ברחובות ועצר בעד ההמון הפורע היה — אליעזר דן סלונגי ז"ל.

הוא היה דור שלישי לילידי חברון, חונך וגודל בעיר הזאת, דבר ערבית כאחד הערבים וידע את כל ערבי וערבי בשמו ובשם משפחתו. בפניו היה לערביי חברון הבאים בימים קצת "דרך ארץ", מפני שהוא היה מנהל סניף אפ"ק בחברון, שהיה מספק הלוואות לערביי המקום, וכך התהלך ביום ההוא ממקום למקום והשגיח על הסדר. כשנגש למלון גרודזינסקי הנצור, נסוגו כל הערבים אחר "מתוך בושה". הוא היה בטוח, על-פי דברי השייכים ידידיו וגם המושל הערבי, שלא יקרה דבר בחברון. הוא התהלך על-כן מבית לבית והשקיט והרגיע.

בשבת, בחמש בבוקר, בא אל ביתנו בדרך הלוכו מבית לבית, אליעזר דן סלונגי, וצוה לנו שלא נצא גם ביום זה מן הבית. במשך כל שעות הבוקר ראינו דרך החלונות המון אבטובוסים גדולים, מלאים ערבים מזוינים בסכינים ובכלי נשק אחרים, עולים לירושלים, צועקים ומשתוללים בפראות: "בשם המופתי הגדול מירושלים, קומו ושחטו את היהודים".

בתשע ראינו שוב המון של מאות ערבים מזוינים עולה בכביש אשר בדרך לישיבה, ובראשם השיך טאליב מארקה ובנו, המסיתים העקריים לטבח. ההמון התחיל לזרוק אבנים אל כל בתי היהודים וגם אל ביתנו. החילונו צועקים "שוטר, שוטר", אבל השוטרים עמדו (שוטר אחד שמספרו "13" עמד לא רחוק מביתנו) ומקלותיהם בידיהם, וצחקו. ראינו את הפורעים שוברים דלת חצרנו. מן הצד השני של הגוזוטר עלה אחד על כתפו של רעהו, והגיע לקומה השנייה. בעל ביתנו משה גולדשמיד, רצה לסגור את דלת הגוזוטר כדי שלא יתפרצו לתוכה. הערבי שעמד מאחורי הגוזוטר תחב דרך סדק הדלת את סכינו וחתך את ידו עד שאצבעותיה נעשו מדולדלות. צעקותינו למראה הסכנה המתקרבת עלו השמימה. כשראינו שאין לנו מפלט, משום שהפורעים התפרצו מכל הצדדים — והחלטנו, אני ואמי ואחותי, להפיל את עצמנו דרך הגוזוטר הפונה לחצר למטה, ובלבד שלא נפול בידי הפורעים. אני קפצתי הראשון, ואחרי אחותי ואמי. לי ולאחותי לא קרה כלום, ורק אמי נפצעה ברגלה. בהיותנו למטה ראינו והנה בית כסא של בעל-הבית הערבי לפנינו. נכנסנו לשם וסגרנו את הדלת מאחורינו. שמענו את צעקות גולדשמיד ומשפחתו מלמעלה, שפלחו מוח ורלב. שמענו, איך שסחבו את גולדשמיד הזב (כבן שלשים וחמש) מן הבית אל הגוזוטר. כשהוא מתחנן לפניהם: "אני אב לילדים קטנים, הניחוני גא", הרוצחים גערו בו כל

הזמן וצעקו "אוסקוט" (שתוק). על הגוזוטר שחטוהו. סירסוהו וענוהו בכל מיני ענויים אכזריים. והוא לא פסק מצעוק בלי הרף: "שמע ישראל". אשתו של גולדשמיד. שד"גינה על בעלה בפני הרוצחים. נפצעה בסכינים בכמה מקומות בגופה. ילדה בת חמש. שגם היא הגינה על אביה. נפצעה בראשה. שני הפעוטות. ילד בן שלש וילדה בת שנה ורבע. התחבאו תחת המטות. לאחר שהרוצחים הוציאו מן הבית אל כל השלל. שמענו שהאם הפצועה אומרת לילד בן שלש: "לך הבא לי מים". הילד השיב מתחלה. שהוא מפחד. אחרי כן הלך והביא לה מים. אז אמרה האם לילד: לך והבא מים גם לאבא". על זה השיב הילד: אבא אינו רוצה מים. הווא ישן". — —

בבית-הכסא ישבנו עד שתיים-עשרה בצהריים. לאחר גמר הטבח נשמעו יריות. ושמענו איך שהערבים בורחים איש לעברו מתוך צעקות "חלס" (נגמר). פחדנו. שמא יכנס מי-שהוא למקום מחבואנו ויראה אותנו. החלטנו לצאת משם. כשראנו אותנו בעלת-הבית הערבית. קראה לנו להכנס לביתה. מאין ברירה נכנסנו לשם. ושהינו עד שעה ארבע. כשראו אותנו ילדי הערבי. התחילו צועקים: "היהודים באים מת'אביב ומיפו והורגים אותנו. ואת מגינה עליהם?" בקשנו את הערבית. שתלך להביא לנו את הרופא לחבוש את פצעי אמי. היא הלכה ופגשה בדרך את מר ליב' שניארסון. שהתהלך עם שלשה שוטרים להוציא את היהודים שנשארו בחיים ולהביאם לבית המשטרה. שמותינו — שמי ושם — אמי ואחותי — היו רשומים כבר בין המתים. מכיון שכל הנשארים בחיים הוצאו ממקומות מחבואיהם בשעה שתיים עשרה. עם גמר הטבח. ואנו התחבאנו עד שעה מאוחרת. הביאו אותנו לבית המשטרה. ושם ישבנו שלשה ימים עד שהוציאונו מחברון. דרך חלונות ומעל הגוזוטר של בית האסורים ראינו הרבה ערבים רוצחים. שבגדיהם מלוכלכים בדם. מתהלכים חפשים לאור השמש ואיש אינו נוגע בהם לרעה. יהודי אחד הורה בידו על ערבי שהתהלך בחוץ: "הנדה זה שהרג את אליעזר דן סלונים". שוטר ערבי רמו לרוצח. שיברח מהר על נפשו. כדי שלא יאסרוהו...

זמירה מני כותבת:

"אני והורי נשארו בבית. והיינו צפויים כל רגע להיות טרף בפי הרוצחים. אנו גרגו בקומה רביעית. ולכן אחרו לבוא. מן הקומה התחתונה שמענו אנקות וצעקות לעזרה. ולא יכולנו לצאת. מן השדה שעל יד הבית. שנתמלא בן-רגע אספסוף של גברים, נשים וילדים. התחילו זורקים אבנים עלינו. השמשות נופצו. והדלת כמעט נפתחה. פתאום שמענו דפיקה בדלת מצד החצר וקול מרגיע: "לא

תכפוש, לא תכפוש (אל תבהלו). אבא נגש אל הדלת וראה שזה היה ערבי מכיר אבו עיד ויתן. הוא אחז בידו מקל ועל מתנו תלויה חרב. אחריו עמדו עוד שני ערבים, כפי שנודע לי אחרי כן היו אלה אחיו ובנו. בראותי את החרבות, חשבתי כי באו להרגנו. אפסא אמונתי להנצל. מהרתי על כן לעלות על הגג ומשם להפיל את עצמי. התחלתי לטפס. פתאום הרגשתי, כי מושכים אותי חזרה. הורי ירדו במדרגות, כששני המכירים מגינים עליהם בחרבותיהם, והוא עצמו משכני מעל המדרגות. אמא ואבא קראו לי ללכת אחריהם, כי אבו עיד זה מציל אותנו. הוא החזיק אותי בידו האחת, ובשניה אחז חרב. ברדתנו מהמדרגות נתקלתי בגוף, וכמעט דרכתי עליו, ראשו פרוץ, לבוש רק כתנת, החזה חשוף, מכנסיו מופשלים למטה ובטנו גלויה. התבוננתי רגע קל: זה היה השכן חכם אברהם. ראשו היה מוטל על המדרגה האחרונה. גופו המסורבל היה מלוכלך בדם, והוא פרפר בידיו וברגליו. דם זנק מקרבו, ובבטנו היה נעוץ פגיון מעוגל. כשהתרחקתי משם צעדים אחדים, הסבתי את פני לראותו שוב, והנה על ידו עמד ערבי סבל. הכרתיו. זה היה הסבל, שהיה נושא אלינו הביתה לעתים קרובות פחי נפט. הסבל הסתכל רגע בפני הגוסס, ואחרי כן הושיט את ידו ובכח חלץ את הפגיון מבטנו של חכם אברהם. עם חלוץ הפגיון, פרצו מעיו החוצה. אבו-עיד משכני הלאה, והביא אותנו לתוך מרתף מתחת לביתו. סגר אותנו שם והלך. לא עבר זמן רב, שב עוד פעם והביא עוד כמה יהודים שהציל: את משפחת ג'ורג'י, את משפחת חכם נסים קשטיל, את שמחה לוי, אשתו של אהרן לוי. את בעלה של זו הרגו, אותה פצעו קשה, ובבתה התעלל. זו לא יכלה לראות בהתעלל הערבים בבתה וברחה. במקרה פגשה בדרך את אבו-עיד, וזה הביא גם אותה אלינו. היא שכבה כולה מגואלה בדם צועקת ונאנחת ובוכה על בתה.

דרך חור החלון שבעדו חדר מעט אור אל המרתף, ראיתי את זתון אחיו של אבו-עיד, שנשא חבילות בגדים, שמיכות ושאר כלים, שכנתנו הכירה את השמיכה שלה, ועוד בגדים שהם שמרו במרתף. כעבור שתי שעות בערך שבו אלינו בעל הבית, אחיו ובנו בלוי שוטרם, ולקחו אותנו למשטרה להיות עם כל היהודים הניצולים.

דוד דרבקין כותב:

בשעה ארבע וחצי יצאתי מביתי ונכנסתי לישיבה. בשעה זו היו האנשים טרודים מי בסדור עניניו הכספיים ומי בהכנות לקראת שבת. דומיה חרישית שררה בישיבה. רק קול המתמיד הקדוש — שמואל רוזנהולץ ז"ל — שהיה כבר לבוש בגדי שבת, פלח או. האויר בנעימתו. הספקתי לראותו בחיים חמשה רגעים

לפני הרצחו ותמונתו עוד נצבת לנגד עיני: פנים בהירים, עינים מבריקות ולמד בנעימות ובמתיקות ולא ידע פחד. קודם לכתו הוזהירוהו שיש חשש למאורעות, אבל הוא בטח שלא יאונה לו כל רע ובלב בטוח המשיך את למודו. מי זה יכל לחשוב שאני רואה את העילוי שבישיבה בפעם האחרונה, מי זה פלל לזה. . . .

כעבור זמן מה בא אלינו העסקן החרוץ שמסר נפשו להגנת היהודים בחברון מר אליעזר דן סלונים ז"ל, ושאל לשלומנו, אמרנו לו, שאצלנו שקט, כי בעל הבית הערבי לא הניח להערבים להכנס אל החצר, באמרו שהיהודים הלכו. ע"פ בקשתו יצאנו כולנו עמו בלויט שוטרים רוככים לביתו. שאר הפרטים כבר ידועים, רק אוסיף זה, שבחדר שנמצאתי, התבצרנו והעמדנו תחת הדלתות מטות וארונות אבל הם בקעו את הדלת בגרזן, אני נחבאתי תחת מטה והם דקרו את האנשים בסכינים ובחרבות. את מר ישראל הלל קפלינסקי אחרי דקרו אותו פצעים אנושים עוד הכוהו בפנים בחרבות ושמעתי את דבריו האחרונים: «הם עוד מכים אותי הלא אני כבר אמות» ובבת צחוק על שפתיו יצאה נשמתו. שכבתי תחת המטה הרבה זמן עד אשר ידענו בכרור שכבר הלכו, אז קמנו החיים והמראה בבית היה איום ונורא, אנשים התגוללו בבצת דם, כל הכלים היו שבורים, הספות והכסאות, וקולות הפצועים עוררו זועה, צעקו: «הצילני, הציל את ילדי» ועבדנו יותר מיכלתנו, לחבוש תחבשות, בני הישיבה פשטו את מעיליהם, את כתנותיהם העליונות וגם את הט"ק קרעו לחבוש בהם את הפצועים. יללות הפצועים והילדים פלחו את האויר ואנחנו השבורים וחרצוצים התאזרנו בשארית כחותינו להציל את שארית הפליטה. אני הייתי היחידי שנשאיתי במשרד הבריאות על מנת להכיר את המתים ולרשום את שמותיהם. בלב נשבר ונדכא ובעינים מפיקות זועה הלכתי למלא את חובתי זאת, אם כי הרגשתי שפלצות תאחזני למראה הסרבנות הקדושים האלו, למראה חברי וידידי הנאהבים והנעימים שהשקיעו את כל מרצם ומאודם בלמוד תורתנו הקדושה, למראה אבי עטרת ראשי הרב ר' צבי דרבקין ז"ל שנפל חלל מתבוסס בדמיו לעיני בבית ולמראה כל הקדושים והטהורים שעונו כאכזריות נוראה, את הקדושים הוציאו אסירים ערבים והניחו אותם על הארץ ואני הכרתים ורשמתי את שמותם. . . . רוב החללים דוקרו בסכינים בחרבות ובפגיונים, ומיעוטם בכדורים. פני חללים רבים נשתנו עד שהיה קשה להכירם. הרגשתי שעוד מעט אתעלף, ולא אוכל להמשיך את עבודתי, והנה באה מכונית עם שלשה בחורים ועוד מתושבי חברון ללוות את החללים הקדושים לבית עולמם. אני נטיתי הצדה וכמו אכן כבדה העיקה על לבי ומקור דמעתי נחרב ולא יכולתי להוציא אף דמעה אחת. כל הישוב היהודי עמד אז על גג המשטרה והביט מרחוק ולוו את ההרוגים בקולות מוזעזעים ומחרידים שפלחו את אויר עיר האבות.

ני"ר כותב:

...והנני להסתפק הפעם רק בפרסום פרטים ועובדות אחדות. שנמסרו לי על ידי ידידי החברוניים, ושהעתונות פסחה עליהם עד כה לגמרי, ועל כן לא נודעו כלל בקהל הרחב (שמות אחדים מצאתי לנחוצך להעלים, מפני טעמים מובנים).

א. בגיטו היהודי

באחד מבתי הגיטו התגורר יהודי מוגרבי זקן בן 70, ובו נמצאו גם אשתו שלש בנות ובן יחיד. הבת הבכירה בת 17, למדה בבית המדרש למורות בירושלים, ובהתחשב עם עניה מצד אחד ושקידתה והצלחתה בלמודים מצד שני – פטרוה מלשלם שכר למוד. לפני זמן מה הגידה הנערה לכותב הטורים האלה, שיש בדעתה להשאר בירושלים גם לימי החפש למען תוכל להשתלם בעברית ובאנגלית. ואולם ביום סגירת בית הספר הודיעה המנהלת למתוקה לוי, שאין ביכלת המוסד להחזיק בה גם להבא בלי תשלום שכר למוד. הנערה הוכרחה אפוא לנסוע חברונה למען טכס עצה עם אביה בדבר המקור לכסף, ושם השיגה האסון.

כשהתפרצו הערבים לבית פצעו קודם כל את האב בראשו. הזקן החלש נפל מיד. אחרי זה הכו באכזריות גם בראשו של הבן. נער בן 9, ואף זה נפל. האם נפצעה קשה בסכינים בצדה ובגבה, ובראותה כי אומרים להרע לה עוד יותר גמלטה החוצה. הבת הבכירה נסתה אף היא להמלט, אך הפורעים תפסוה ועמדו לאנסה. הנערה הגנה על כבודה בכל כחותיה הדלים, אך בהתנגדותה זו העלתה את חמתם ואת אכזריותם של הפורעים עד להשחית, ומיד פצעו בסכינים בחזה ובפנים. הנערה אבדה אח הכרתה, ורק אז עלה בידי הפורעים להשתלט עליה כחמשה עשר פראי אדם התעללו בה וענוה בזה. אחר זה... כשהביאוה לבית החולים היתה כלה נפוחה ושחורה. אי אפשר היה להכיר בה שום פנים, כי העינים, האף והפה – הכל נבלע בתוך הנפוח. כלה הפכה לכעין גוש של בשר מחוסר צורה ומלוכלך בדמיו. עד היום חוששים בכל רגע לחייה...

ב. במשפחת הגוזלנים

לאה גוזלן, אשתו של יצחק גוזלן ספרה לי לאמור:

במשך כל השבוע שלפני האסון, איימו הערבים בפרעות ובשהיטות ביהודים ביום ד' ספרה הכובסת שבאו מכתבים מהמופתי הקוראים לערבים לבוא לירושלים ולהלחם ביהודים. היהודים החברונים חשבו, שגם אם יפרצו בלובלים בירושלים לא תגיע הרעה לחברון.

ואולם ביום ה' בערב קלטה לאה גוזלן באזניה שיחה חשאית בין שלשה

מנכבדי הערבים שבחברון: סעד מרקה, שייך טליב מרקה ועיסא עארפי (בביתו של האחרון נהרגו אחר כך 25 יהודים). שלשה אלה נדברו ביניהם שצריך לשחוט את כל יהודי חברון. לאה גוזלן ספרה את דבר השיחה הזאת לבעלה ולגיסה, ודרשה מהם, שיבקשו את בעל בית דירתם, שייך מחמוד חמורי, להחביאם בכרמים. הגברים לא שמו לב ללכרי האשה ונשארו יושבים בבית.

רק ביום ו' אחר הצהריים, כשהתחילו הבלבולים, הסכימה כל המשפחה להמלט אל הכרם של שייך מוחמד, ואולם כבר אחרו את המועד כי שייך מוחמד ומשפחתו עזבו בינתיים את העיר ונסעו לכרמים. המשפחה נואשה כבר מחייה, כשפתאם הרגישה לאה גוזלן בבנו של שייך מוחמד, שהוחזר מהכרם העירה לקנות מעט מלח. לאה פנתה לנער הערבי בבקשה שיסדר את העברתם לכרם, ואת המלח הדרוש תמציא משלה. הנער הערבי שאל בעצת דודו, וזה החליט להציל את המשפחה. הלא שכנינו היהודים האלה – אמר הדוד – משגיחים תמיד על רכושנו וגם הצילו פעם את חמורנו (מעשה שהיה) – האם לא נשגיח על נפשותם? מיד הלבישו את היהודיות באימלאיות ואת הגברים בבגדי ערבים והעבירום לכרם.

בו בלילה וגם למחרתו ראו הגוזלנים שנחבאו בכרם והנה האכסנאים שלהם משחזרים סכינים ומכינים כלי משחית אחרים להרג ולאבד את היהודים שבעיר. במשך יום השבת היו מביאים שלל מבתי היהודים, היו מראים את חמונות הנרצחים ליהודים החוסים בצלם ומתפארים לפניהם, לאמור: הרגנו את פלוני, שחטנו את אלמוני. בו ביום נהרג יעקב גוזלן שנשאר בעיר ונערכו פרעות ושחיתות נוראות בביתו ובשאר הבתים. את ראשו של יעקב גוזלן רוצצו במכת חרב, גם את בנו הרגו, ואת בתו ויקטוריה, נערה בת 15, פצעו קשה. את כספו ואת כל רכושו שדדו, וכן נשדדו רכושם וחנויותיהם של כל הגוזלנים.

נסים גוזלן, יליד חברון, בא זה לא כבר מאמריקה אשר בה עבד קשה כמה שנים עד שצבר לו הון מספיק, ובא עתה להתישב בארץ. ביום הפרעות נשדד כל הונו זה מביתו של יעקב ונשאר ערום וחסר כל.

כאשר נודעו פרטי הזועות האלה לגוזלנים החבויים בכרם, וביחוד כשראו את הערבים חוזרים מן השחיטה בעיר – אחותם פלצות ונפלו מתעלפים. הכל חשבו כי הקיץ הקץ גם על המשפחה הזו, ואולם הנשים הערביות שבבית הגנו על היהודים ועל היהודיות, ולא נתנו לערבים לגעת בהם לרעה. וכך נצלו חיי משפחה שלמה במחיר... קומצה של מלח.

ג. בישיבה של סלובודקה

זכריה מישאל, השמש של הישיבה, ספר לי לאמור:

ביום ו' בצהרים בא לישיבה לנקותה. למודי הישיבה כבר נגמר, ומכל תלמידיה נמצא בה אז רק הבחור רוזנהולץ. קתמיד שבא לעיין בספרים בענין איוז קושיה חמורה. ב' 4 אחר הצהרים הופיעו לפני הישיבה כ־ 1000 ערבים, ששברו את הדלת, התנפלו על רוזנהולץ ופצעוהו בשתי דקירות סכין בחזהו השמאלי, במכת גרון בראשו ואבן גדולה במצחו. כשהרגישו הערבים בזכריה בקשו להרג גם אותו, אך הוא נמלט בקצו לתוך בור המים. לאשרו לא היו מימי הבור עמוקים, והגיעו רק עד למתניו. שם נשאר זכריה עומד בתוך המים הקרים במשך כמה שעות עד חצות הלילה. כשהרגיש שלא נשאר עוד בסביבה שום אדם טפס ועלה דרך הצנור של המשאבה למעלה, ונסה להושיט עזרת לרוזנהולץ. ואולם זה היה כבר גוסס. אחרי זה בחר לו זכריה מחבוא אחר ונצל.

ד. אכזריותם ונולותם של הטבחים החברוניים.

בקשר עם ההכחשה התצופה של הועד הפועל הערבי, שבחברון לא נעשו ע"י הערבים שום מעשי אכזריות והטלת מומים, כדאי לפרסם בזה את הפרט המוצע דלקמן, שכל שומעיו תצלנה אוניו וכל דמו יקפא בעורקיו:

שני יהודים, שהשתתפו בקבורת הקרבנות של הטבח, דוד גוולן ונסים עזרא העידו בחתימת ידם, שחכם מאיר קסטל ועוד ארבעה הרוגים נמצאו מסורסים וכרותי שפכה.

ה. בבית בן-ציון גרשון.

בן ציון גרשון, זקן בן 65, חובש ורוקח לפי מקצועו, גר בקומה התחתונה של בנין בית החולים מהקדשי הקהלה החברונית. במשך 40 שנה חכש ורפא יהודי זה את מחלות הערבים הכי משוקצות, על הרוב שלא על מנת לקבל פרס, כי קבל את משכרתו מן הקהלה או מיהדסה. מאות ואלפים ערבים הציל האדם הזה במשך ימי חייו מלמות במחלות שונות, מלהסתמא ומלהיות לבעלי מומים.

לפני שנים אחדות קרה לו אסון. בלכתו להחיש עזרה לאחר החולים, נפל ממדרגות הבנין. רגלו נשברה, ולמען מנוע הרעלת הדם קוצצה לגמרה. עול פרנסתו ופרנסת 6 ילדיו נפל מאז על שכמה של אשתו, אורה גרשון, שהשתכרה מן הכביסה.

ביום הפרעות התפרצו הערבים לתוך ביתו של יהודי מסכן זה, ובמקום לרחם עליו בגלל היותו קטוע רגל – קטעו גם את שתי ידיו. אותם הערבים.

שעיניהם נרפאו על ידו מגרענת ומעורון – עמדו עליו ונקרו את עיניו. אותם הערבים, שנושיהם ובנותיהם נצלו על ידו מהפלות ומחלות נשים – תפסו עתה את בתו הבכירה, אנסוה והרגוה. ואף את אשתו פצעו ב־4 דקירות סכין, ובמכת אלה מסומרת בראשה. אותם הערבים, שלילדיהם המציאו יום יום רפואות חנם מבית המרקחת – התנפלו עתה באכזריות על כל ילדיו הקטנים, ופצעו שלשה מהם בראשם.

לאחר מעשי הגבורה והאצילות האלה עלו הפורעים לקומה השניה, ויחריבו וישרפו את בנין בית החולים היהודי. אותו בית החולים שבמשך עשרות בשנים מצאו בו מרפא לגופם הפורעים עצמם הם ואבותיהם וילדיהם הקטנים. אורה גרשון, שנפצעה באותה היד החרוצה שפרנסה את בעלה ואת ילדיה, מתה אתמול מפצעייה בבית החולים, לאחר שענתה במשך שבועים ימים ענויים קשים עד מאד. אחר מותה נשארו חמשת ילדיה הקטנים פצועים ודוויים, יתומים מאב ומאם.

תהא נשמתה של האם היהודיה והעובדת הישרה הלזו צרורה בצרור חיים וינקום ה' את נקמת דם עבדיו השפוך מאת הפורעים האכזרים וכפויי הטובה.

פתיחת קברי הקדושים בחברון

ביום 29.9.11 בבקר יצאה משלחת חברונה לפתוח את סברות הקדושים ולבחון את הגופות.

במשלחת השתתפו: מטעם הממשלה – ד"ר סטיוארט ממחלקת הבריאות הממשלתית, ד"ר אואינג מבית החולים המיסיונרי, וד"ר סטטו מבית החולי-לחולי עינים, מהיהודים – פרופ' גצובה, ד"ר גרי, והעו"ד לבנון, מהערבים – ד"ר כנען, ד"ר חלדי, וד"ר עבדול סעיד.

על המשלחת נלוו 16 פועלים מירושלים, 8 בחורי ישיבה, ו־4 ספרדים מתושבי חברון, ואלה עסקו בגלוי הקברים וקבורת הגופות מחדש.

נפתחו עשרים קברים, והרופאים בדקו את גופות ההרוגים, אבל הגופות התפוררו ונרקבו כבר במדה כזו שהבדיקות היו כמעט ללא הועיל. הרופאים היהודים הציעו על כן להפסיק את גלוי הקברות. גם שאר חברי המשלחת הצטרפו להצעה, ובזה נגמרה בדיקת הגופות.

יש לחשוב, שהגורם להתפוררות המהירה כל כך של הגופות (מיום הטבח בחברון עברו רק 18 יום) הוא זה, שהגופות התגוללו יום יומים לפי הקבורה וגם זה שהן נקברו לא עמוק.

חורבן «מגדל עדר»

יעקב רוזנבלום, המנהל והמוכתר של המושבה «מגדל עדר» בדרך חברון מוסר, כי ביום הששי ב־2 וחצי אחרי הצהרים ראה איך העמיד השוטר את המכוניות שנסעו לחברון ולירושלים ושאל «מה נשמע בירושלים?» הערבים ענו «דם דוֹרִי» («דם נשפך»). כאשר נגש ה' ר. לשמוע או אמר הנהג הערבי שלולא נוכח כאן השוטר היה הורג בראשונה את ה' רוזנבלום.

השוטר בקש את י. ר. לא להסתובב בכביש ולהכנס הביתה. ב«מגדל עדר» נמצאות 7 נפשות: 2 נשים ו־5 גברים. כולם נכנסו וסגרו את הדלתות. מהחלונות ראו שהערבים בנסעם מתכוננים להתנפל עליהם ולכן ברחו למנזר הרוסי אשר על יד המושבה ושם מצאו להם חסות. באותו יום באו ערבים מבית-אומר למנזר ומסרו למוכתר היהודי כי הערבים עבדל רג'גיס, איבן אבו־שגרא מבית-פום מתכוננים להרוג אותו ועליהם לעזוב את המקום. בשבת בערב נסעו כולם לבית-אומר. שם נמצאו כל הזמן עד יום שני שעה 4 עד שבאה המשטרה האנגלית ולקחה אותם לחברון. מחברון באו ירושלימה. המושבה «מגדל עדר» נחרבה וגשדדה לגמרי. והערבים אומרים שהשוטר עלי וסעיד שומר המים הם הראשונים שהתחילו לשדוד.

